

letnik V
številka

8

**jezik
in
slovstvo**

1959/1960

Jezik in slovstvo

Letnik V, številka 8

Ljubljana, 15. maja 1960

List izhaja od oktobra do maja vsakega 15. v mesecu (osem številok)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Tiska Časopisno podjetje »Celjski tisk« v Celju

Uprava je pri Mladinski knjigi v Ljubljani

Opremila inž. arh. Jakica Accetto

Ureja dr. Joža Mahnič (Ljubljana, Česnikova 28) z uredniškim odborom

Rokopise in dopise pošiljajte na njegov naslov

Naročila in vplačila sprejema založba »Mladinska knjiga« v Ljubljani,

Tomšičeva 2, poštni predal 36, telefon 21-593,

tekoči račun pri Komunalni banki v Ljubljani,

štev. 600-70/1-67

Letna naročnina 650 din, polletna 325, posamezna številka 100 din;

za dijake, ki dobivajo list pri poverjeniku, 500 din;

za tujino celoletna naročnina 1000 din

Vsebina osme številke

<i>Stane Suhadolnik</i> Cigaletov besednjak	225
<i>Janez Sivec</i> Nekaj misli k pouku slovnice	230
<i>Franček Šafar</i> Pisatelj Ivan Potrč	233
<i>Tone Turičnik</i> Pogovorna metoda pri pouku slovenščine	239

Ocene in poročila

<i>Milena Hajnšek</i> Celjski zbornik 1959	242
<i>Boris Urbančič</i> Besede in oblike	244
<i>Franc Jakopin</i> Usoda »Človekove usode«	246
<i>Martina Orožen</i> Hrvatski časopis »Jezik«	250

Zapiski

<i>Viktor Smolej</i> Zapiski in opombe	252
<i>J. Š.</i> Vsakemu svoje	253
<i>Leopold Stanek</i> Novejše »cvetke« s sosedovega vrta	254
<i>Dušan Ludvik</i> Od kod bore, borjač, gir?	254
<i>Ivan Tominec</i> Predmet, odvisen od nedoločnika	255
<i>F. B.</i> Nekaj zanimivih besed	256
<i>Boris Paternu</i> Predavanja v Slavističnem društvu	257
<i>Breda Pogorelec</i> Predavanja v Slavističnem društvu	257
<i>Martina Orožen</i> Poročilo o seji Slavističnega društva	258

Naročnikom sporočamo, naj pošljejo letošnji letnik v vezavo do 15. junija 1960 na upravo Mladinske knjige v Ljubljani (Tomšičeva 2). Vezava v platno bo stala okrog 400 dinarjev.

CIGALETOV BESEDNJAK

Navada je, da se pije likof, ko se hiši postavi ostrešje in nanj pribije smrekica, in da se reče hvala človeku, ki je za stvar največ naredil. Takrat se to ni zgodilo. Hočem reči: ko je pred sto leti izšel naš največji in najbogatejši besednjak, se je svetilo na naslovni strani ime mecena, imena teh pa, ki so si ga bili zamislili in mu položili temelje, teh, ki so se mučili z zidanjem in prinašanjem gradiva, in tistega, ki ga je spravil pod streho, so se zgubila v uvodu. Spričo tega ni čudno, če se ta besednjak po navadi imenuje Wolfov besednjak. Celo moderni literarnozgodovinski priročniki so v zadregi, kadar morajo o njem reči dve tri besede. In vendar je to delo, vredno spoštovanja in spomina: zanj je živelo sto, iz njega stokrat sto naših ljudi.

Želja, da bi sestavili in izdali zajeten besednjak, tak, kakršne so imeli sosedje, in z njim dokazali, da se da govoriti po slovensko ne samo o bogu in zemlji, marveč tudi o lepoti in učenosti, sega 180 let nazaj. Do takrat je bilo besednjakov že precej, tiskanih in rokopisnih, ali bili so zastareli, skromni, javnosti nedostopni. Treba je bilo stopiti v korak s časom. Ta naloga pa je bila za posameznika pretežka, zato so se je lotevali po skupinah.

Prvi poskus je zvezan z ustanovitvijo Kumerdejeve jezikoslovne akademije 1779. Njen program je med drugim določal: »Wir wollen ein Wörterbuch, die Grundlage zur Sprache, mit gemeinschaftlichen Kräften ververtigen.« Ampak ta »wir« se je kmalu spremenil v Kumerdeja samega. Ker se Neutrudni niti na člane obnovljene akademije operozov (1781) ni mogel opreti, je v dveh desetletjih priromal komaj do pol abecede in tam omagal. Podobno željo je naznanila modrica v Pisanicah 1779: »En' Besedniše vi mi marnu skup zložite, De tega nimam jest, Tu je že mene sram.« Pohlin jo je ubogal in — skušajoč se s Kumerdejem — sam napisal Tu malu besediše (1781).

Besednjak je bil tudi v Zoisovem delovnem načrtu na prvem mestu. Zois je menil, da je za razsvetljevanje ljudstva potrebno praktično delo, tako, »ki bo ustrezalo današnjemu stanju umetnosti in znanosti«. Najprej je hotel le dopolniti Pohlina in se je zadovoljeval s posameznimi zbirkami (n. pr. Breckerfeldova zbirka rastlinskih imen), pozneje je iskal za svoj »deželni besednjak« resnih pomočnikov in sodelavcev, saj se je Kumerdej vedno bolj zgubljal v etimologiziranju in slovanski primerjalni slovnici, Japelj pa potapljal v sanjah, kako bo avstrijska vlada ustanovila po zgledu italijanske akademije Della Crusca učeno družbo, da pripravi vseslovanski besednjak. Nazadnje je pregovoril Vodnika, da se je odločil za slovarsko tlako. Dal mu je vse svoje bogato gradivo in svoj načrt.

Vodnik je sedel k besednjaku marca 1804 in ga na prvo roko skončal decembra 1806. Potem je začel študirati Dobrovskega in svoj osnutek predelevati. Ker pa je mešal koristnost in poučnost z zahtevo po živi besedi vseh Slovencev (proti Gutsmanu, čigar besednjak 1789 je bil namenjen samo Koroščem), se mu delo kljub pomoči 12 nabiralcev ni odsedalo. Čeprav je leta 1813 izšlo že peto sporočilo, da je besednjak »blizu konca«, čeprav je razpisal subskripcijo nanj in naročil črke, mu je rokopis obležal.

Tretjo spodbudo je dal sestanek devetih mož, ki je bil leta 1803 pri Sv. Urbanu. Na njem so si navzoči, hoteč sestaviti štajerski besednjak, po

črkah razdelili priprave in si obljubili, da se čez leto in dan znova snidejo in zamenjajo izdelke. Nič ni bilo: sestanek se je ponesrečil, Narat, ki je največ obetal, je mlad umrl in družba se je zaradi različnih pogledov na jezik razšla; ostali so samo kosi besednjakov in zbirke, ki so jih napisali Harman, Jaklin, Modrinjak, Narat in Šmigoc.

Leta 1810 se je zbudil Gradec. Societas slovenica se je po Kopitarjevem nasvetu lotila izpisovanja starejših knjig za besednjak, ki »bi prišel pozneje na vrsto«, in prosila za pomoč od drugod. Bogato gradivo so pošiljali razen prej imenovanih Alič, Zagajšek, Jarnik in Schneider; Perger in Cvetko sta se pod tem vplivom ubadala še vsak s svojim rokopisom. Ko je Primic zbolel, je bilo prizadevnosti konec.

Po toliko brezuspešnih poskusih je ostalo še eno upanje: Metelko. Ravnikar je kupil Vodnikovo zapuščino in mu jo dal, Kopitar ga je počastil, kakor sicer ni znal, češ da je ali bi vsaj mogel biti tisti mož, ki si ga je želel v Slovnic, da nam navsezadnje popiše jezikovni zaklad, Čop ga je v Zgodovini spodbadal, naj vendar izda besednjak, ki ga že vrsto let izdeluje, v črno pa je zadel Prešeren, ko je dejal: »Slovenci, ako čakate slovarja, ne čakajte ga od abecedarja.« Res, Metelko je bil dober slovničar, leksikografija pa mu ni šla. Spričo tega je leta 1848 Vodnikov rokopis nepomnožen izročil mlajšim.

Slovensko društvo si je namreč mimo Cafovega načrta o odboru »slovenskega slovstva« za zbiranje leksikalnega blaga postavilo nalogo: »Eno narpervih opravil slovenskiga zbora ima biti naprava slovenskiga besednika, kteriga, sedanjim potrebam primerjeniga, silno potrebujemo.« Zajeli so z največjo žlico. Brž so dobili Vodnika, Kočevarjev besednjak (s katerim se je pet let ukvarjalo osem ljudi), Pennov rokopis (sad šestnajstletnega zbiranja), Ravnikarjeve zapiske, razen tega pa še večje besedne zbirke Bleiweisa, Zalokarja, Zarnika, Medveda in Burgerja. Ob koncu leta se je sestajalo pri Kosmaču v licejki na rednih sejah že deset urednikov in njihovih namestnikov, dvanajst revizorjev in glavna redaktorja Poklukar in Metelko. Vodnikovo gradivo so semeniščniki prepisovali, Bleiweis se je skoraj v vsaki številki Novic zahvaljeval za ekscerpte, narečne zbirke in nasvete. Sredi leta 1850 so imeli 900 čedno spisanih pol z opombami pregledovalcev in Novice so obljubile, da bo za veliko noč 1851 rokopis narejen. To se je zares zgodilo po razpadu Slovenskega društva, 13. septembra 1852. Takrat so se sodelavcem odprle oči: ko človek stvar skonča, jo pravzaprav šele začena. Rokopis niti oddaleč ni bil primeren za stavca, denarja za tisk ni bilo — navdušenje se je sprevrglo v dvom in obup. Ko je čez poldrugo leto škof Wolf odprl denarnico, je Bleiweis sprevidel, da s starimi močmi ne bo nič opravil in da potrebuje »nako-pičeno blago izvrstnega jezikoslovca in hitrega delavca«. Tako se je zgodilo, da je 4. februarja 1854 sprejel uredništvo besednjaka 35-letni Matej Cigale.

Potem je steklo. Ves material je prišel na Dunaj marca 1854, junija je bila črka A pripravljena, Blaznik je dobil iz Prage nove črke, v Vevčah so naredili poseben papir, decembra istega leta je bila prva pola stiskana in da bi neverni Tomaži ne samo videli, marveč tudi otipali težko pričakovano delo, je bil vsem izvodom 1. št. Novic 1855 priložen po en list te pole. Cigale je potem še večkrat poprosil za nasvete glede rekel, ljudje so mu pošiljali nove prispevke; Bleiweis je bil dober posrednik. 14. julija 1859 je bil rokopis obdelan, 26. marca 1860 je prišla iz stroja zadnja pola, od katere štiri strani zaključujejo drugo knjigo, preostalih dvanajst pa je uvezanih na čelo prve (uvod). Knjiga je izšla v 6000 izvodih. Papir in tisk sta stala 15.000 gold.,

uredniški honorarji okrog 2000 gold. Posamezen izvod so prodajali najprej za 6, potem za 4 gold.

Ob tem historiatu se kar samo ponuja vprašanje, kdo je za besednjak največ naredil. Na to je težko odgovoriti, ker je premalo stvari za primerjanje: Vodnikov rokopis (Ms 437), poskusna objava treh gesel (Laib. Wochenblatt 1806, št. 25/26), knjižni oglas s prvim listom besednjaka in avtorjevimi poznejšimi popravki (Ms 707), Pennov besednjak (Ms inv. št. 238), vprašanja in odgovori po Novicah 1848—1859 (predvsem 1856, 86, 99), zbirčice besed, n. pr. Metelko (Ms 568), Volčič in anonimi (inv. št. 238) in seveda tiskana dela. Manjkajo tiste pole, ki so jih oskrbeli člani Slovenskega društva 1848—1852 in Cigaletov rokopis 1854—1859. Samo ob teh rokopisih bi se dalo za gotovo reči, čigav je besednjak. Ker teh dokumentov ni, se je od 1860 do danes porodilo že več čisto nasprotnih trditev. Izidor Modic n. pr. piše, da Cigaletov besednjak »zasnovan je popolnoma na podlagi in načrtu Vodnikovem, čigar gradivo tvori tudi polovico ali še več besednega zaklada v tem slovarju« (DS 1909, 417), Danilo Majaron pa: »Bil je Cigale res samó urednik slovarja, ker je prejel nekoliko stotin rokopisnih pôl. Ali te pôle so bile takó pogrešne in nedostatne, da je Cigale iz svojega dodajal pri večjih besedah več nego devet desetih vsega. Delo je tedaj popolnoma njegovo« (Slovan 1887, 251). Poskusimo z ohranjenim gradivom vsaj za silo določiti razmerje med delavci.

Za prvo orientacijo: Vodnik ima 95 pol in 30.000 nemških gesel (vsaj 1.000 brez slovenskega pomena); Cigale 127 pol, 2.012 str. in 103.000 nemških gesel; Pleteršnik 118 pol, 1.870 str. in 110.000 slovenskih gesel s 150.000 pomeni. Vodnik in Cigale imata seveda dosti več slovenskih gesel in pomenov, kakor je nemških. Primerjava Vodnikovih gesel *auf*, *schlagen* in *Stock* v redakciji 1806 z (zadnjo, rokopisno) redakcijo 1817 in besednjakom 1860, kaže, kako je Vodniku besedišče naraščalo in koliko ga je upošteval Cigale. Geslo *auf* ima v prvi redakciji 70, v zadnji 84, v Cigaletovi 178 pojasnil. Iz Vodnika jih je šlo k Cigaletu 71. Geslo *schlagen* ima najprej 85, potem 121, pri Cigaletu 361 pojasnil. Iz Vodnika sprejetih 94. Geslo *Stock* ima v tisku 25, v rokopisu 37, pri Cigaletu 87 pojasnil. Obema skupnih je 35 in še 3 od drugod. Glede ureditve sta si Vodnik in Cigale zelo blizu, le geslo *auf* je v redakciji 1806 nedognano (ta del je Vodnik dvakrat predelal). Vodnikov poskusni list 1813 ima 66 nemških gesel, rokopis 68, Cigale 132. Slovenskih gesel ima Vodnik prvič 260, drugič 269, Cigale 556. Nemška gesla je prevzel Cigale iz Vodnika vsa razen treh, slovenskih 140 in še 9 od drugod. Cigale je opustil vsa Vodnikova pravopisna znamenja pri nemških geslih in seveda latinsko razlago. Čisto enaki sta 2 gesli, 3 so precej podobna, 2 nimata nič skupnega; v 36 primerih je Cigale spustil nekaj Vodnikovih pojasnil in dodal svoja, v 96 primerih je Cigale samo dodal. Na kratko je razmerje slovenskih pojasnil takole: prva Vodnikova redakcija 440, končna 511, prevzetih 352, Cigale 1.182. Iz tega vidimo, da si je Cigale sposodil Vodnikovo slovarsko strukturo in večji del njegovega besednega zaklada; močno ga je povečal z rekli v glagolu in samostalniku.

Kolikšen je delež članov Slovenskega društva? Gotovo je, da so po Heinsiusu množili nemška gesla, iskali besedne zbirke, prepisovali Vodnika in starejše besednjake (Cig. VIII). Koliko so sami dodali, ni mogoče pokazati. To in ono pa lahko uganemo iz časopisnih poročil. Bleiweis je v polemiki z Dežmanom omenil, da so imeli leta 1854 »od več strani pomnoženi Vodnikov rokopis« (N 1876, 174) in da so ga pomnožili tako, »da našemu izdelku, ki ga je g. Cigale konečno še dopolnil in popolnoma vredil, ni moglo več ostati

imé Vodnikovega slovarja» (ib. 190). Večkrat se je pobahal, da je odbor do-
ločil, kakšen bo besednjak, včasih pa se je spozabil in previdno prosil Cigaleta,
»naj po Novicah naznani pravila, po katerih bo besednjak vredoval« (N 1854, 44).
Ko je zvedel za njegovo mnenje (ib. 75), ga je prodal kot svoje (ib. 92). Neki
-n, ki ga imenuje noviški urednik »veljavnega in domoljubnega jezikoslovca«
(Jeran?, Grabrijan?) in ki je moral dobro poznati tudi senčne plati organi-
zacije, je v članku »O zadevah slovenskega besednjaka« iskal rešitev iz slepe
ulice, ki so vanjo zašli 1852, in ugotavljal, da je »v prepisu še dosti nemških
besed brez pristavljenih slovenskih pomenov« (N 1854, 31).

Za oris, kakšno je bilo razmerje med Cigaletom in njegovimi ljubljans-
skimi pomočniki ali pregledniki, imamo dva zglada. Rokopis črke A se je zdel
uredniku samemu dolgočasen. Bleiweis je dobil 140 ustreznih rokopisnih pol
21. julija 1854 in oddal prvo polovico Fr. Metelku, drugo Potočniku. Ta jo
je vrnil v enem tednu »z nekaterimi pristavki in opazkami« (N 1854, 244).
Metelko je poslal svoj del po devetih dneh »z nekimi dostavki in opazkami
nazaj« in imenoval Cigaletovo delo »neprecenljivo, vredjeno z veliko pre-
mišljenostjo in posebno marljivostjo« (ib. 248). V tako kratkem času pre-
glednika nista mogla pridati veliko svojega. In tako je delo navadno teklo.

Včasih se je le zataknilo. Pri razlagi *Epidemie* na priliko se niso ze-
dinili. Da se tiskanje ne bi ustavilo, je moral urednik geslo rešiti s kazalko
na *Seuche*. Potem je šla vsa stvar še enkrat na rešeto. V Vodniku so našli
Seuche, kuga, eine ansteckende, kuga (von d. S. angesteckt, kužen) kužna bolezen.
Razen tega v Gutsmanu, Pennu, Janežiču, Murku in štajersko-koroških tekstih
pomor; pri Jarniku, Murku, Vrtovcu in Janežiču *mor*; pri Drobničju in Šuleku
kajkavsko pošast. Iz tega blaga je Cigale sestavil takole geslo: *Epidemie, po-
deželna bolezen, pomor, mor, epidemija (bolezen, ki po vsi deželi gospodari),
serb. pošast*. Jeran in Metelko, morda tudi Potočnik in Medved so dali geslu
novo podobo: *Epidemie, podeželna, občna bolezen (nach Belostenec občinski
beteg), pomor, mor, serb. pošast; skernina (nach Medved dürfte richtig seyn,
etwa von kern, Metelko, skern, Verderbniss, skerneti se, sich epidemisch ver-
breiten. Med*. Bleiweis je predlagal samo *Epidemie, epidemija, ljudska kuga*
in se razjezil nad sodelavci, ker ga niso upoštevali kot medicinskega stro-
kovnjaka. In tudi Cigale je bil hud, češ da mu rokopis ponarejajo in vnašajo
vanj razen dobrih stvari tudi slabe. Svoje geslo je tako zagovarjal: »Dokler
se ne najde slovenska, vsem prilična beseda, bode tudi po mojih mislih v
znanstvenih spisih najbolje deržati se gerške po vsem svetu udomačene besede
,epidemije' (ker tacih se bojé samo nepraktični ljudje), v družih spisih pa ne
bo nikake škode, če se reč pové z več besedami.« Končna redakcija (str. 1469)
se po ureditvi in obsegu precej loči od konceptov. V jedru je sicer obdržala
Cigaletovo zamisel, dobila pa je po Bleiweisovi zaslugi na prvo mesto Vodni-
kovo *kugo* in *kužno bolezen* in na pritisk neznanca zvezdico pri epidemiji,
čeprav sta bila urednik in Bleiweis naklonjena tujki. Če se spomnimo na za-
gotovilo v uvodu, ki pravi, da odgovarja urednik za vse razen za tisto, kar je
v oklepajih ali posebej citirano (V., M.), češ da tistega sam ne pozna, se vpra-
šamo, zakaj Cigale ni maral *kuge* pri *Seuche*, ko je v njegovem narečju tudi
doma (prim. Tominčev besednjak črnovrškega narečja). Odgovor je preprost:
to pot je na odločitev leksikologa vplival terminolog, prizadevajoč si, da bi
za vsako nemško besedo po vsi sili našel posebno slovensko besedo. In jo je
zavozil. Če Cigale po polemiki ni trmasto vztrajal pri svojem in je sprejel
utemeljeni Bleiweisov predlog, to ne opozarja toliko na Cigaletovo napako

kolikor na njegov smisel za pametno sodelovanje. Takih primerov pa že zaradi skopo odmerjenega časa ni moglo biti dosti. Zato lahko domnevamo, da je imel Cigale pri delu odločilno besedo.

No, in tako smo pri kritiki besednjaka. Janežič je takoj po izidu zapisal, da je »mojstrsko in popolno delo« (SG 1860, 186). Levstik je pri oceni izhajal iz prepričanja, da »kar se tiče slovarjev, dozdam še nobenemu, kolikor jih je obsijalo slovensko solnce, ne moremo verjeti« (SG 1858, 88), in obdolžil urednike, da so samo prevajali iz nemščine in prepisovali starejše besednjake (Blätter aus K. 1860, 184). Costa je imenoval stvar »izvrstno«, Jurčič je besedi brž pritisnil dva vprašaja (SN 1874, 161). Podobna mnenja beremo dandanes. Slodnjak pravi v Zgodovini (314), da je Cigale »sorazmerno dobro sestavil« besednjak, v Geschichte (193) mu je »verdiente Redakteur«, Gradišnik toži, da nam je Cigale prinesel »skoraj vse, kar je slabo izposojeno« (NO 1956, 121). Resnice pravzaprav ne bi bilo treba več iskati. Breznik je dokazal, da so Levstikove obtožbe iz trte izvite in da je Cigaletovo delo »samostojno, znanstveno, zanesljivo in zrelo« (ČZN 1938, 148). Legiša mu je pritrdil, češ da »zlepa ni bilo človeka, ki bi se bil tako potrudil za slovensko, resnično domačo besedo« (JiS 1956/7, 55). Zato prav kratko pojasnilo. Do hudih nasprotij prihajamo, ker mečemo v en koš vse dobe Cigaletovega življenja. Ali eno je urejevanje Slovenije in leksikološko delo do 1860, ki ju je treba pozitivno oceniti, drugo Cigaletov nesrečni nastop ob Mazeppi (1868) in tretje njegova Znanstvena terminologija (1880), ki je zaradi načrtnega uvajanja slovanskih besed več škodila kot koristila. K zmedi glede njega je pripomogel tudi Pleteršnik, ker se nanj v svojem besednjaku tolikokrat sklicuje, na žalost tudi pri besedah, katerih Cigale ni niti priporočal niti napravil, ampak kvečjemu registriral tam kje na repu kot malo rabljene narečne oblike ali izposojenke. Cigaletovo ime srečujemo v Pleteršniku zato tako pogosto, ker si ga je ta vzel za temelj (čeprav ga ni izčrpal); večina besed pa, ki naj bi s Cigaletom 1860 prišle v naš jezik, kaže v preteklost. Celó vse tiste besede, ki jih je Breznik citiral za zgled, ne gredo na njegov račun. Cigale si ni izmislil besed: *namestek* za *Aequivalent* (Term. 1853 ali pomenski prenos), *oblon* za *Luftball* (Vodnik; Vedež 1850, 408), *zrakoplavec* za *Aeronaut* (Slovenija 1849, 352). Ni si sposodil iz hrvaščine: *enačba* (V.), *pretežen* (Gutsm., Drobnič, Jan.), *veleum* (Drobnič); tudi *težnje* najbrž ne, saj je sam zmerom rabil *prizadetje* in *prizadevanje*. Ni vzel iz ruščine: *žrtev* in *žrtvovati* (N 1846, 66 in Jan. 1850), *upravljati* (Ma-jar v Sloveniji 1848, 201). Cigale je bil zoper to, da bi si besede kovali (Vodn. spom. 81). Opustil je vse Vodnikove zloženke, kot so *skuzigon*, *ravnopodoba*, *protipaznik*. V geslu *Psychologie* je n. pr. zavrgel Vodnikovo *dušoznatje*, ob-sodil *dušeslovje*, *dušeznanstvo* in češ. *dušovedo* ter se odločil za *nauk od duše* in *psihologijo*. Namesto Janežičevega *slavoloka* je predlagal *častni lok*. V nje-govem besednjaku ni nič manj kakor 57.000 podobnih besednih sestav s pri-devnikom, predlogom ali glagolom. Seveda je zaradi naglice kaj spregledal in včasih odsvetovano besedo znova zapisal (*dušeznanstvo* s. *Seelenkunde*). Ker je bila prevzeta zamisel besednjaka zgrešena, je moral zapreti ob nemških geslih nešteto okenc, ki naj dokažejo, da je tudi slovenski jezik premožen. Zato je moral rabiti tuje besede. Ker pa je bila ostrina že od vsega začetka obrnjena proti germanizmom, sprejemanju slovanskih besed pa absolutna večina naklonjena, se je hočeš nočeš moral ukloniti. In vendar je, kjer je le mogel, izposojenki zaznamoval izvir, papirnati besedi pa s križcem znižal ceno in s tem kot leksikograf zadosti opomnil razsodnega bralca. Slovenski

jezik je zelo dobro poznal, posebno domačo govorico. Prizadeval si je, da bi kljub Murku in Janežiču obdržal tradicijo pismenega jezika in je takoj za nemško geslo postavil »navadno« besedo, to je tisto, ki je živela v knjigi in govoru centralnih narečij, šele potem so prišle na vrsto »nenavadne«, narečne ali izposojene besede. Škoda je le, da je sem pa tja pozabil na ta načela, kot smo videli pri *kugi*, in da jih ni poudaril v uvodu besednjaka, škoda, da značnic ni zmerom lokaliziral in da si je dovolil preveč različnih grafij.

Koliko je vplival na slovenščino 19. stoletja, še ne moremo reči. Z mirnim srcem pa lahko pritegnemo Danilu Majaronu, ki je zapisal: »Sosebno v prejšnji dōbi je slovenskim olikancem rabil véliki Cigaletov slovar, da so si tako iz privzgojene nemščine pomagali do slovenskega izraza« (Slovan 1887, 252). In še danes pomaga, če ga znaš prav rabiti. Kdor ne verjame, naj vzame v roke katerikoli jezikovni priročnik ali tudi zadnji Bajčev izbor papirnatih rekel in besed (JiS 1959/60, 132) pa naj se posvetuje s Cigaletom.

Janez Sivec

NEKAJ MISLI K POUKU SLOVNICE

Procent pozitivno ocenjenih dijakov po posameznih višjih razredih osemletnih šol je še vedno presenetljivo majhen, saj marsikje ne dosega niti 50 %. Še bolj presenetljivo pa je, če ob natančnem pregledu redovalnic ugotovimo, da nista vedno matematika in tuj jezik tista predmeta, ki zahtevata največ nezadostnih ocen, ampak da je ponekod na prvem mestu materinščina. Čeprav je slovenski jezik na tej stopnji zares težak in zahteva od dijakov veliko miselnega dela, nas tak zagovor ne more zadovoljiti. Kajti če smo odkriti, bomo morali priznati, da se učenci ne boje materinščine samo zato, ker je težka, ampak jim je včasih celo zoprna; kar odpor čutijo do nje. Pa vendar prav od pouka materinščine pričakujemo največ. Saj je to predmet, ki predavatelju nudi največ možnosti, da učenca vzgaja, ga plemeniti in pripravlja za življenje. To, da je prav materinščina pogosto največji borbav po naših šolah, nas mora zato tembolj skrbeti in čim hitreje moramo poiskati vzroke, zakaj je tako. Kje so torej vzroki, da učenci pouka materinščine ne ljubijo, se ga boje in jim je zoprno? Saj je tudi povprečna ocena v slovenskem jeziku v višjih razredih osemletnih šol skoraj povsod pod 3,00.

Učenci sami so mi marsikje priznali, da imajo radi slovenščino le takrat, kadar bero. Nikakor pa ne marajo slovničnega pouka. Torej je slovnica vzrok, da učenci ne ljubijo materinščine. Priznam, da je dojemanje jezikovnih problemov in zakonitosti včasih težko, vendar se na drugi strani prav pri pouku slovnice največ greši. Zato je velik del krivde za nepriljubljenost predmeta iskati pri predavateljih samih. Že predavatelji sami se pouka slovnice lotevajo neradi, z odporom. Ta odpor se prav gotovo zrcali tudi v odnosu dijakov do učne snovi, saj vemo, da je največkrat celoten uspeh pouka odvisen od predavateljevega razpoloženja. V osnovi nepravilna je že delitev pouka na branje in na slovnični pouk. Ponekod je ta delitev tako dosledna, da učenci glasno protestirajo, če predavatelj koga izmed njih vpraša kaj iz slovnice, kadar imajo bralno uro. Taka delitev se mi niti pri matematičnem pouku (aritmetika in geometrija) ne zdi najboljša, nikakor pa je ne bi smelo biti

pri pouku materinščine. S tako strogo ločitvijo branja od slovnice — skoraj da sta to dva predmeta, ki bi ju lahko poučevala dva predavatelja in tudi posebej ocenjevala — predavatelj samo dokazuje, da ne ve za glavni namen slovničnega pouka, ki je: učenca usposobiti, da se pravilno izraža, ustno in pisмено — torej, naučiti ga živega jezika, pravilnega govorjenja. Tega pa se bo učenec najlepše in edino naučil iz tekstov in pri govornih vajah. Slovnični pouk je temu le dopolnilo, le neka osnova, ne sme pa biti samemu sebi namen. Predavatelji, ki slovnični pouk tako ostro trgajo od žive govorice, zahajajo v goli formalizem in verbalizem — napaki, ki ju menda zaman preganjamo po naših šolah. Prav pri slovničnem pouku je formalizem lahko največji. Vsa slovnica se navadno uči po paragrafih iz Jezikovnih vadnic, kot da bi bile le-te pisane za dijake in ne za predavatelja, in gorje, če učenec ne zna vseh paragrafov iz knjige na pamet. Morda predavatelj tu in tam kak paragraf, kako pravilo izpusti, pa že misli, da je zadal formalizmu smrtni udarec, in se trka po prsih, češ da poučuje po modernih učnih metodah. Videl sem že učni načrt, ki je bil sestavljen skrajno formalistično, približno v takem stilu: September: Jezikovna vadnica paragraf 1—15. Oktober 16—25. In tako do konca šolskega leta. Skoraj neverjetno!

Največ grešimo, ker zahtevamo slovnična pravila na pamet. Primerov za to bi lahko navedel nešteto. Naj navedem samo najabsurdnejšega, ki sem mu bil sam priča. Pri utrjevanju izgovora glasu *l* je predavateljica postavila hitro vprašanje in tak bi moral biti tudi odgovor: Povej mi peto pravilo za izjemni izgovor črke *l*! Mar ni to najčistejši primer za formalizem? In kaj je rezultat takega izpraševanja? Učenec bo znal vsa pravila zdrdrati na pamet, kadarkoli bo to predavatelj od njega zahteval, črko *l* pa bo kljub temu v tekstu napačno bral. *Slovnico je zato treba ne samo poučevati, ampak tudi utrjevati le ob tekstih, ob živi govornici*, ker bo le tako pouk uspešen in bo dijaku v resnici koristil. Formalistični pouk ga samo nesmotrno obremenjuje, rezultata pa ni nikjer. Utrjuje se slovnično gradivo skoraj povsod z »navzkrižnim«
spršaevanjem: Kaj je sestavljeni prilastek, kaj je to in kaj je ono — vse brez primerov, oziroma kvečjemu s primeri, ob katerih je predavatelj sam tisto snov razložil. Tak formalizem je učencu zoprni, na predavatelja pa vpliva moreče in prav v tem je iskati glavni vzrok za nepriljubljenost slovničnega pouka in slab učni uspeh v materinščini sploh.

Dostikrat so mi predavatelji materinščine tožili, da ne vedo, kako naj ocenijo učenca, ki nikdar nič ne zna, ki o slovnici nima pojma, domače in šolske naloge pa napiše vedno za prav dobro ali celo odlično oceno. Kaj naj se pri ocenjevanju bolj upošteva, prvo ali drugo. Pri tem so skoraj užaljeni, da učenec tako dobro piše. Tudi za tem se največkrat skriva želja po formalističnem znanju. Zdi se mi, da dijak, ki o slovnici nima pojma, nikakor ne more pisati šolske naloge za prav dobro ali odlično. *Če je dijak sposoben redno pisati šolske naloge pozitivno, že s tem samim dokazuje, da slovnico zna*. Obvlada jo praktično, zna se izražati v pravilni slovenščini in predavatelj bi moral biti njegovega znanja samo vesel. Posameznih slovničnih pravil morda res ne zna, oziroma bolje — ne zna jih povedati, zna jih pa uporabljati in le to je pomembno. Marsikdaj je tak učenec manj formalist kot njegov učitelj.

Dijaki se boje slovničnih ur tudi zato, ker so zanje dostikrat prenaporne. Mislim, da je nepravilno célo šolsko uro razlagati ali utrjevati le slovnično gradivo. Samo slovnične ure naj bi bile redke. Imeli naj bi jih le tedaj, kadar je na programu obširnejša tema, ki je ni mogoče deliti na dve

šolski uri. Taka poglavja res zahtevajo posebno obravnavo. Sicer pa bi morali slovnčni pouk vedno tesno povezovati z branjem v razredu. S tem bi zabrisali tisto nesmiselno dvojno usmerjenost pouka, slovnčno podajanje samo pa bi postalo mnogo bolj življenjsko in s tem pravilnejše. Ohranili bi s tem tudi napetost dijakov in njih sodelovanje pri učnem postopku do konca učne ure, saj vemo, da se pri docela slovnčnih urah sodelovanje dijakov močno zmanjša in tudi njihova dojemljivost pojema. *Zlasti pravopisno in pravorečno znanje dijakov lahko dosežemo ob tekstih samih, ne da bi iskali za to posebne primere.* Pri obravnavanju berila opozarjamo dijaka na pravopisne in pravorečne zakonitosti. Če bomo na to redno opozarjali, bo znanje učencev raslo od ure do ure, ne da bi znali eno samo pravilo. Ko jim bomo potem ob koncu šolskega leta hoteli to »podzavestno« znanje sistematično urediti, nam bodo učenci sami sestavili skoraj vsa pravila, ker bodo v praksi že vsa poznali.

Le malo predavateljev slovenskega jezika se zaveda, da se dijak uči slovnico predvsem zato, da sčasoma obvlada materinščino v govoru in pisanju, na drugi strani pa ga slovnica uvaja v logično sklepanje in mišljenje sploh. Če imajo predavatelji ta dva namena stalno pred očmi, slovnčni pouk za dijaka ni več tako težak, predvsem pa mu ni več zopr. Popolnoma zgrešeno je, če zahtevamo, da si dijak strpa vse slovnčno gradivo v glavo, če zna ob koncu šolskega leta gladko naštetii zaimke vseh vrst, vse vrste priredij, vrste odvisnikov, glagolske vrste itd. Največkrat predavatelji sami silijo dijaka k takemu strogo spominskemu delu, ker mu že vprašanja postavljajo tako, da drugače sploh ne bi mogel odgovoriti nanje. Kar pomislimo, kako sprašujemo slovnico skoraj povsod! Mar ne takole: Koliko deklinacij poznaš pri samostalniku? Katere so posebnosti tretje deklinacije? Naštej osebne zaimke! Kaj je priredje, kaj podredje? Odgovori dijakov na ta vprašanja so vedno le na pamet naučena pravila in naštevanje. Dostikrat si dijak pri tem niti ne predstavlja, kaj govori, tako da o kakšnem razumskem dojemanju slovnčnega gradiva sploh govoriti ne moremo. In kako naj tako znanje slovnice dijaku pomaga pri praktičnem uporabljanju jezika v govoru in pisanju? Jasno je, da dijak od takega znanja nima prav nobene koristi, morda le to, da si zasluži odlično v redovalnici in profesorjevo pohvalo. Pri slovnčnem pouku glejmo torej predvsem na to, da se bo dijak naučil izražati v *pravilni materinščini*. To bomo dosegli, če bomo glavni poudarek pri slovnčnem pouku dajali tistim poglavjem, ki so sintaktičnega značaja. Nekaj primerov: pri obravnavanju ozi-
rajih zaimkov se ne bomo zadovoljili s tem, da dijak gladko našteje vse po vrsti — morda tega ne bomo niti zahtevali — ampak bomo predvsem vadili rabo *ki* namesto *kateri*, približali dijaku rabo zaimka *čigar*, utrditi mestnik in orodnik zaimkov *kdor* in *kar*. — Pri obravnavanju samostalnika ne bomo trmasto vztrajali, da bo dijak poznal vse akcentske tipe, ampak bomo predvsem vadili deklinacije vseh nepravilnih samostalnikov (*gospa*; *jetra*), dijaka opozarjali na akcentski premik v akuzativu, ki ga povzroča predlog, utrdili bomo rabo roditeljske množine pri samostalnikih *mož*, *las* itd., pri samostalniku bomo govorili o mehčanju, rabi predloga *s* in *z*, pokazali bomo neblagozvočnost pri kopičenju genitivov, govorili bomo o funkciji obrazil itd. — Največ možnosti za tako tesno povezovanje slovnčnega pouka z živim govorom nam nudi glagol kot najbolj dinamična besedna vrsta. Ne bomo zahtevali natanko glagolskih vrst, posebnih pomenov dovršnega sedanjika itd., ampak bomo predvsem preganjali pretirano rabo trpnega načina, zlasti v primerih kot Išče se Uršo Plut, dognali bomo razločevanje glagolov po vidu in prehodnosti, iz

obravnavanja besednih vrst bomo izbrali take posebnosti, kot je imperativ reci, strizi; pregledujem, prepisujem nam. pregledavam, prepisavam; minul in minil, pravilni trpni deležnik glagolov četrte vrste (tu bomo govorili o jota-ciji); preganjali bomo rabo infinitiva v zvezi s predlogom za; izostrili posluh za rabo namenilnika ipd.

In drugi pomen slovnicega pouka, na katerega pozabljamo še bolj? Dijaku naj bo slovnica šola za logično mišljenje. Prav ta namen moramo imeti pred očmi posebno pri stavčni analizi. Zato ne bomo vrtali v dijaka s pre-podrobno besedno analizo, ker je ta navadno že predavatelju samemu zoprna, kaj šele dijaku. *Bolj bomo poudarjali stavčno analizo, ker ta zahteva več logičnega in manj avtomatskega znanja od dijaka; še bolj pa bomo vadili analizo zloženih stavkov, predvsem podredja.* Dijak mora znati logično zgraditi vsako stavčno konstrukcijo s tem, da se zna pravilno vpraševati iz glavnega stavka, da ugotovi pravilno zvezo med stavki ter njihove odnose. Določevanje stopnje in vrste odvisnikov je najboljša šola logičnega mišljenja. Najprimernejši način za tako delo je vejnati način analize. Taka, izrazito logična poglavja v slovnici so še n. pr.: smiselni osebek, raba predpreteklega časa v zvezi s preteklim, postavljanje vejice v zloženem stavku, raba predlogov in sklonov itd.

Neprikljubljenost slovnice med dijaki je v veliki meri tudi posledica dolgočasnih, že davno okorelih, kar tradicionalno utrjenih učnih oblik. Treba bi bilo učni postopek sam spremeniti: povezati ga bolj z življenjem, s prakso — torej nasloniti ga na tekst, ki mora postati sploh izhodišče vsega dela pri pouku materinščine. Zatekati bi se bilo treba tudi bolj k skupinskemu pouku, kar zahteva več samostojnega dela, uporabljati več učnih pripomočkov kot samo knjigo in tablo ter biti skratka iznajdljiv in še enkrat iznajdljiv, pa bi imeli tudi večje uspehe.

Franček Šafar

PISATELJ IVAN POTRČ

Nadaljevanje in konec

Z daljšim pripovednim delom, s kroniko *Zločin* (1955), je Potrč zajel drobec iz zgodovine Komunistične partije Jugoslavije, da bi se kot književnik oddolžil našim revolucionarjem med obema vojnama, ki so v svojem boju izkrvaveli in podlegli nasilju. Vsebine pravzaprav ni veliko. Oba revolucionarja, Djura Djurovića (Djakovića) in Nikola Selimovića (Hećimovića), so v času šestojanuarske diktature konec aprila leta 1929 v Zagrebu aretirali, ju na policiji več dni zasliševali in zverinsko mučili. Nato sta bila v spremstvu dveh orožnikov odpeljana na jugoslovansko-avstrijsko mejo severno od Kozjaka in tu sta ju orožnika pod pretvezo, da sta hotela pobegniti, ustrelila.

To »verno podobo in pričevanje« je pisatelj napisal z zavestjo velike odgovornosti, ki si jo je naložil s težavno in zahtevno nalogo, zatorej se je na delo vestno pripravil: preštudiral je zgodovinske dokumente in gradivo ter vse okoliščine, v katerih je prišlo do krvavega obračuna, le imeni obeh revolucionarjev je nekoliko precejšnje težave. Djurović zmaga je namreč s svojim doslednim in vztrajnim molkom, tako da se je pisatelj moral omejiti bolj na zunanji, zgolj kronistični opis poti. To je opravil z občutkom za mero.

Čeprav bralec ve, kam vodi pot oba mučenika, ga pisatelj prisili, da osebno prizadet sledi pripovedovanju, ki teče sicer brez izrazitejših zapetljajev.

Tudi kompozicijska plat kronike je bila kočljiv problem. V prvem, četrtem in petem poglavju pisatelj zaobseže predvsem zunanje dogodke na njuni poti v smrt in to je nekakšen okvir kronike. Jedro pa sta drugo in tretje poglavje; tu je pisatelj naslikal človeško podobo obeh revolucionarjev in ovrednotil veličino njenega mučeništva: prvi, Djuro, je zgled velikega revolucionarja komunista, drugi, Nikola, sprva sicer omahuje, a se ob tovarišu vzdigne, da v svoji žrtvi z njim enakovreden omahne v smrt. — Stranske osebe pisatelja niso toliko zanimale, zato jih je izrisal bolj povrh.

To so Potrčeva pripovedna dela v knjižnih izdajah. Razen že omenjenih krajših stvari iz predvojnega časa, ki jih v pregledu nismo upoštevali, je raztresenih precej črtic in novel po revijah in drugih periodičnih publikacijah iz povojnega obdobja in jih pisatelj obljublja izdati v posebni knjigi.

Potrč dramatik. Za dramsko dejavnost se je Potrč začel zanimati že v dijaških letih, ko je pri dramski skupini v Ptujju sodeloval kot igralec in tudi sam režiral Cankarjevo Pohujšanje v dolini šentflorjanski. Skupina je s temi igrami gostovala po ptujski okolici in tako razširjala napredno prosveto po našem podeželju.

Pri snovanju lastne dramatike je predvsem trčil ob problem, dobiti snov iz sodobnega domačega življenja na vasi. Tudi pri pisanju dram ga je vodilo lastno ocenjevanje konfliktov v kmečkem življenju in je tudi tu zapustil že izhrojene poti v slovenski kmečki igri. Iz tegale spoznanja, do katerega je prišel s temeljitim študijem socioloških problemov naše vasi, je izhajal: »Človek je zato človeku volk, ker grunt tako hoče, človek se zato zapija, ker kriza pauperizira kmeta in ker ta kljub garanju, svojem in svojih otrok, ne vidi izhoda iz bede — ne pa, da je človek zato slab, ker se je gruntu izneveril, ali pa da bi grunt zato propadal, ker se človek zapija ali slepari ali ubija. Tako so pisarili vsi idealistični pisatelji, ki jim je bilo predvsem očuvati grunt, ta steber kapitalistične družbe in simbol zaostalosti, četudi za ceno tisočerih tragedij, ki so se dogajale na podeželju.«

Tudi dejanje svoje dramske trilogije je Potrč postavil v domači kraj, čeprav so obravnavani problemi splošno slovenski. V trilogiji je zajel enega najpomembnejših obdobj našega gruntarstva, ki je v desetletjih pred drugo svetovno vojno, med njo in neposredno po njej zašlo v hude krize: v Kreflovi kmetiji kaže propadanje grunta kot posledico splošne krize kapitalističnega družbenega reda v stari Jugoslaviji, Lacko in Krefli so kriza gruntarstva pod nemško okupacijo, Krefli pa prikazujejo razkroj gruntarstva v novih razmerah socializacije naše vasi po osvoboditvi.

Prve začetke trilogije o Kreflih je po pisateljevem pričevanju iskati v že omenjenih odlomkih Prekleta zemlja in Sveti zakon, ki sta obe nekaki študiji za njene like. »Toda neposredni povod, da sem začel z dramo, so bila moja osebna doživetja ob družinski zapuščinski razpravi... in tako je bila drama Kreflova kmetija odraz domačih razmer.«

Začetno dramo svoje trilogije *Kreflova kmetija* je Potrč napisal že pred vojno, leta 1937, in dobil zanjo nagrado mariborskega Umetniškega kluba. Dramo bi bilo uprizorilo mariborsko gledališče in potlej še osiješko in skopsko, da je ni nekaj dni pred premiero prepovedala Natlačenova cenzura s kratko utemeljitvijo, češ da »vsa drama ruši stebre kmetstva«; prvo dejanje je priobčil nato Ljubljanski zvon, na oder pa je prišla šele jeseni 1946 v Mari-

boru; zanjo je bil pisatelj nagrajen s Prešernovo nagrado za leto 1947 in tega leta je izšla tudi v knjigi.

Drama nima veliko dejanja: Kreflov študent Ivan, »boljševik«, se vrne po prestani kazni domov. Oče Jura, samozavesten, a zapit gruntar, in mati sta ga dala študirat za duhovnika, da bi bilo potlej lažje deliti posestvo med številne otroke. Njune načrte pa podre sam Ivan s svojo ljubeznijo do viničarskega dekleta ter s svojim »brezboštvo« in »boljševizmom«. Nihče, ne oče in mati, ne vsemogočni stric župan, ki mu po svoji smrti obljublja županstvo, ne pater Mirko, ki materi grozi, da bo pred bogom odgovarjala za sina, in drugi ga ne morejo odvrniti od njegovih puntarskih misli pa tudi z bogato gruntarsko hčerjo se ne mara oženiti, da bi rešil zadolženo domačijo. Čedalje bolj se čuti tujca v domači hiši, tako da slednjič nastopi proti domačim: ko se zbero kočarji, težaki in viničarji ob pogrebu občinskega siromaka, ki so ga Krefli spravili ob vse, obtoži gruntarje, da so si z oderuštvo večali bogastvo. Pijani oče tega ne prenese in sina ustrelji.

Dva svetova je postavil pisatelj drug drugemu nasproti v tej svoji drami. Prvega — gruntarskega — zastopa stari Krefl, gruntar, a ne več vaški mogotec Kantorjevega tipa, marveč gruntar v zatonu, gruntar, ki ga drži pokonci le še zaverovanost v nekdanjo mogočnost in nadutost, v resnici pa je njegova veljava že močno omajana: grunt se pogreza v dolgove, da ga še tako brezsrčno izkoriščanje dminarjev ne more več rešiti; hkrati z gospodarskimi pa se zamajajo tudi moralni temelji: Krefl se vdaja pijači in nazadnje celo ubije sina. Branijo pa ta svet izkoriščanja in krivic župan Vilčnik, ki je spraval Ivana v ječo zaradi njegovega »boljševizma«, pater Mirko itd. Drugi, pravičnejši svet napoveduje nedoštudirani študent, mladi Ivan Krefl, socialist po nazorih; avtor je vanj vložil marsikaj iz samega sebe in iz svojega življenja. Ivan nastopi proti gruntarstvu z novimi moralnimi pogledi na življenje in s težnjo po pravičnejši socialno-ekonomski ureditvi ter obsodi gruntarstvo kot preživelo obliko lastnine, saj temelji na krivičnem izkoriščanju. Zato sam samcat v svojem brezupnem boju tragično pade.

Pisatelj je neprizanesljiv do svojih Kreflov in jih brezobzirno do kraja razgalja, hkrati pa kaže, da je grunt vzrok takim nečloveškim odnosom.

Druga drama trilogije *Lacko in Krefli* je doživela krstno predstavo v Mariboru poleti 1948 in naslednje leto februarja jo je postavila na oder tudi ljubljanska Drama; kmalu nato je izšla v knjižni izdaji. Pisatelj jo je posvetil narodnemu heroju Lacku in njegovim sobojevnikom.

Jura Krefl, obubožani gruntar, si je nekoliko opomogel. Kot vdovec začne ljubezensko razmerje z dekle, ki bi se rada polastila grunta. Najstarejša hči Lizika se je poročila z delomrznim zidarjem Šanto, doma pa sta še Franček in Milika. Kmalu po nemški zasedbi naše dežele organizira Kreflov sorodnik Lacko partizane: Franček in Milika se odločno postavita za njegovo stvar, Šanta in Lizika delata za Nemce, spet zaradi grunta, stari Krefl pa se v strahu za domačijo sprva ne opredeli, čeravno je v samem sebi kot kmet na strani Lacka, kmečkega revolucionarja. Dejanje sprožijo Nemci s tem, da obkolijo Lacka. Franček in somišljeniki ga skrijejo pri blokfirerju Vilčniku, a ta ga izda. Franček in Milika vsa v strahu, da bo Lacko povedal, kako se je skrival tudi pri Kreflovih, skleneta zbežati v gozd. To namero izvohata Šanta in Lizika in jo izdasta Nemcem. Zdaj se dejanje naglo razplete: partizani ubijejo izdajalca Vilčnika, Nemci obkolijo Kreflovino, Franček se odpravlja k partizanom, Milika pa bi raje ostala pri očetu, da bi rešila grunt pred

Liziko in deklo, vendar se ob novici, da so Nemci Lacka ubili, odloči za partizane, kamor bosta odšla skupno s Frančkom. Šanta hoče to preprečiti, toda Franček ga ustrelj. Nato obema pomaga pri begu — oče Jura Krefl.

Sla po zemljiški lastnini tudi zdaj buri in razdvaja Krefle, vendar se s prihodom Nemcev boj za grunt še zaostri, saj se je treba odločiti za partizane ali proti njim. Ravno pri tem pa je grunt ovira.

Zahtevna dramatska snov je Potrču narekovala svojevrstno zgradbo: prvo dogajanje se razpleta pred gledalci na odru (brezobziren boj med družinsko razbitimi Krefli za grunt), drugo pa se odigrava izven prizorišča (Nemci zasledujejo Lacka, ga zaradi izdajstva ujamejo, zverinsko mučijo in ubijejo). Obe dejanji se prepletata, vendar tako, da je osebno sicer nenavzočni Lacko glavni junak drame, ki usodno usmerja tudi razvoj na odru. S tem kompozicijskim prijemom se je pisatelju posrečilo, da Lacko kot kmečki revolucionar s svojim bojem in predvsem s svojo mučeniško smrtjo pretrese; tudi njegove besede, ki jih je avtor zapisal kot vodilo drami: »Mene boste ubili, ali tega, za kar umiramo, ne boste uničili...« človeka zgrabijo.

Ob Lacku se razkrije tudi človeška podoba vseh Kreflov, predvsem glavni aktivni junak drame, stari Jura Krefl. Skraja je to še vedno trden in samozavesten kmet, ki veruje v Lacka, da je kot kmet nepremagljiv. Potlej pa se ob dejstvu, da mora na nemško povelje zvezati soseda, pa še ob Vilčnikovi grožnji, da mu bodo Nemci zažgali hišo, in ob spoznanju, da ga zapuščajo otroci, nalomi. Ko zve, da Lacka ni več, se spet ujame in pomaga svojima otrokoma, da zbežita iz obkoljene hiše. To naredi Krefla, v prvi drami pijanca, pohlepneža po zemlji in celo ubijalca lastnega sina, simpatičnega. — Njegov sin Franček stopi koj v začetku na pot pokojnega brata Ivana in se zavestno odloči za revolucijo, čeprav tudi njega misel na grunt dolgo zadržuje pred odločnejšimi dejanji; enako ravna tudi sestra Milika, le da je pri njej motiv za to ljubezensko čustvo do Lacka. — Tudi stric Vilčnik, c. kr. stražmojster pod Avstro-Ogrsko in nato župan v stari Jugoslaviji, je dosleden: pod Nemci postane blokfirer in izda Lacka.

Navzlic grozljivemu vzdušju brezobzirnega boja za grunt in nepretrgani nevarnosti, da bodo Nemci še huje pritisnili Krefle, pa ta prvenstveno idejno-politična drama izzveni v primerjavi s prvo optimistično. K temu je veliko pripomogel pisatelj s svojim spremenjenim odnosom do starega Krefla.

Tretji del trilogije *Krefli* je prišel na deske ljubljanske Drame februarja 1952, nato pa so ga nekoliko predelane uprizorili še v Celju in drugod; leta 1953 je drama izšla tudi v knjigi.

Leto 1948 — obdobje socialistične preobrazbe naše vasi. Stari Jura Krefl je domačijo prepustil sinu Frančku, sam pa si je izgovoril gornji grunt. Tudi tokrat sproži dejanje boj za grunt: oba Krefla, stari in mladi, trmasto odklanjata zadrugo, kamor ju silijo, ker ju po njunem prepričanju hočejo oropati zemljiške lastnine, a tudi zato, ker so na oblasti v vasi ljudje dvomljivih moralnih kvalitet, kakršna sta predsednik Vrtnik in Frančkov brat Ludvik. Le-ta skali Frančkov zakonsko življenje, ko lahkomišelnost začne razmerje z bratovo ženo Nano, svojo nekdanjo ljubico, vendar se je kmalu naveliča in hoče zdoma. V to trešči še Kominforma, ki Vrtnika in Ludvika do kraja dezorientira; prvemu se celo zazdi, da bi bilo dobro uničiti združni dom. Njun pogovor o tem sliši Nana, ujame ga pa tudi Frančkov slaboumni hlapec Juzlek. Ludvik končno odide, za njim pa pobegne še Nana, ki se je sprla z možem. Stari Krefl čedalje bolj spoznava, da bo moral v zadrugo, čeprav

ne s srcem, in išče utehe v vinu. Svojo nakano Juzlek na dan otvoritve izpolni in z dinamitom razstrelji dom. Vrtnik nagovarja Kreflovo dekle, naj izpove, da je Franček najel Juzleka za to sabotažno dejanje. A ker dekla ne privoli, ji stori silo. Franček se je medtem odpeljal iskat ženo. Ne najde je, vendar se kmalu sama vrne z dvomljivim zatrdilom, da ga ljubi. Za hlapcem so na Vrtnikovo besedo hoteli zapreti tudi Frančka, toda Nana in dekla izpovesta vsaka svoje, kar Vrtnika pokoplje. Jura Krefl obupa nad kmetijo in seboj in se obesil.

V umetniškem pogledu so Krefli nedvomno najtehtnejše delo v vsej trilogiji, morda tudi v novejši slovenski dramatikki sploh. Potrča je v tej drami pritegnil nadvse pereč problem, ki se je z zmago socialistične revolucije pri nas izrazil v ostrem konfliktu med starim, na smrt obsojenim individualističnim gruntarstvom in novim naprednim kolektivnim gospodarstvom. Spet grunt »drži Krefle, da ne morejo v drugačen čas, to je v svojo gruntarsko negacijo in v socializem, ki ustvarja pogoje za naprednejše, plemenitejše in od grunta neizkrivljene človeške odnose«.

Ob tem predvsem psihološkem in moralnem procesu je pisatelj z vso njemu lastno iskrenostjo in ljubeznijo prikazal svoje Krefle v notranjih bojih in krčih, kakor jim jih je prizadejal novi čas. To in pa globoko etično jedro daje tej drami posebno vrednost. »Etika Potrčeve umetnine je etika dela. Izključno merilo Potrčevih ljudi je njihovo delo. Človek, ki dela in se trudi, Potrču ne more biti nepošten in slab. Vso dramo preveva globoka vera v delo, ki bo človeka poboljšalo, poplemenitilo in dvignilo. To je vera v dobrega in poštenega kmeta, ki ne bo več gruntar, ki bo pa vendarle moral zemljo nadvse ljubiti, ki bo tudi v zadrugi moral trdo poprijeti« (Lojze Filipič).

Iz tega zornega kota se nam zdaj pokaže vsa moralna vrednost Potrčevih junakov. Jura Krefl in njegov sin Franček vesta, da »brez pravih ljudi ne bo boljših časov«. Zatorej vidita v komolčarskem predsedniku Vrtniku, »ki se je vedno po režimih obračal« in »ki ni ne plužil in ne gonil«, ki pa je v svojem boju zoper Krefle zmožen tudi nemoralnih dejanj, ali pa v Frančkovem bratu, na pol doštudiranim Ludviku, površnežu, slabiču in neznačajnežu, nujno le sebične koristolovske režimske priganjače (kakršen je bil v prejšnjih dveh dramah Vilčnik), ki ju s čvekanjem o boljšem življenju v zadrugi, za kar seve v začetku še ni nobenih otipljivejših dejstev, hočejo spraviti v ob njuno lastnino, ob zemljo, za katero sta se vse življenje na mrtvo pehala.

Ali tudi Krefli izzvene navzlic tragičnemu, dasi logičnemu koncu Jura Krefla optimistično. Na koncu spregovori ljudstvo in pomete z Vrtnikom; tako vemo, da bo iz svoje srede izbralo take, ki bodo s svojo poštenostjo poročstvo za lepša pričakovanja v prihodnosti. In Potrč jih tudi vidi: to je simpatičen predstavnik vaškega proletariata Gočlov, ne sicer glasen človek in tudi revolucionar ne, vendar človek, ki v svoji preprostosti in poštenosti sluti, da je pred njim v zadrugi lepše življenje, kakor ga je imel nekoč kot Kreflov hlapec. Enako odmeva veselje ob slutnji boljših časov tudi iz sproščenege smeha njegove Tile, kočarke. Pa tudi Franček, ki na koncu spozna, da je krivda tudi na njem, ker je dotlej stal ob strani družbenega dogajanja, bo lahko kdaj dober zadružnik ali celo predsednik zadruge.

Oblikovno je Potrč gradil svojo trilogijo nadvse svobodno. »Ali eno je dramska oblika, drugo je življenje, ki ga moraš oblikovati. Zame je bilo drugo vedno primarneje od prvega, saj me je vedno življenje sililo, da sem ga začel izpovedovati v dramski obliki. Vsako življenje si ustvarja svoje oblike, kakor si vsako umetniško izpovedovanje išče svojega izraza.« Zatorej

namerno ne upošteva dramaturških zakonov in to dela vtis, kakor da so njegove drame razbite. Kritika mu je očitala tudi prenatrpanost z dogodki, kar takisto trga gledalčevo pozornost na več problemov. Toda kljub takim in podobnim ugovorom pomeni Potrčeva trilogija v celoti veliko obogatitev slovenske dramatike predvsem v vsebinskem pogledu, saj je na oder postavil ljudi iz našega razgibanega časa v usodnem spopadu z neustavljivim družbenim razvojem.

Na robu je treba še omeniti, da je Potrč za potrebe partizanskih mitingov na Gorenjskem 1944 napisal pod psevdonimom Janez Šolar kratek prizor Izdajalec o kmetu, »mevžasti in hlapčevski duši«, ki iz strahu zase in za svoj grunt izda partizane, njegova žena, zavedna Slovenka, ki jih je skušala rešiti, pa pade. In še to, da je Herbert Grün dramatiziral Potrčev Zločin.

Poleg teh dveh pglavitnih zvrsti svojega literarnega ustvarjanja, epske in dramske proze, je Potrč napisal marsikaj pomembnega: za dnevno časopisje in revije nekaj temperamentnih člankov in polemik o vprašanih umetniškega ustvarjanja, predvsem z idejne plati, nekaj krajših stvari za otroke (tudi že pred vojno), več toplih člankov o naših herojih, dalje je prevedel kitajske in korejske pravljice, uredil Zapiske brigadirjev, Aškerčeve pripovedne pesmi, v okviru Mladih potov usmerjal mlade pisatelje itd. Vendar količkaj nadrobnejše obravnavanje vsega tega že presega okvir pričujočega pregleda njegovega dela.

Pisateljsko delo pomeni Potrču težavno in odgovorno družbeno nalogo. Že koj prva njegova dela razodevajo, da se je kot umetnik jasno zavedal, kaj mu nalaga čas in njegov poklic: z vso osebo prizadetostjo spričo pretresljive usode ljudi ter z ljubeznijo do vseh zatiranih skuša bralcu povedati, zakaj je življenje tako mračno in brezupno, hkrati pa s svojim sovraštvom do zatiralcev budi v njem odpor do takega življenja in ga hrabri za jutrišnji boj, v novejših delih pa spet drži ogledalo svojemu času, ko prikazuje življenje v vsej mnogoterosti in pestrosti družbenih problemov, kakršni vselej nastopajo ob tako važnih zgodovinskih prelomnicah.

V svojem razvoju se Potrč ni veliko spreminjal in je ostal vseskozi dosleden in premočrten na svoji poti. Le bogatilo ga je trdo življenje, da je od zgolj socialne usmerjenosti v začetnih delih slednjič prodrl tudi v notranje življenje, ko se je srečal s človekom, kakor je to označil Miško Kranjec.

Pri pisanju se omejuje na bistveno, od tod jedrnatost in zgoščenost njegovega sloga. Zavestno se ogiba obširnih opisov in se nikjer ne izgublja v nadrobnostih. S kratkimi, skorajda skopimi besedami hoče povedati čimveč. Vendar ne zanemarija nadrobnosti, če so značilne in potemtakem potrebne, da pridobi pripoved več plastičnosti in prepričljivosti.

Vselej in povsod izhaja iz svojih ljudi in krajev, ki jih pozna do zadnjih vlaken. Življenje opisuje, »kakor ga je sam videl, skoraj po spominu«, ter ničesar ne olepšuje ali ponareja. Zato mu je pripoved jasna in preprosta, kakor je preprosto tudi življenje, ki ga upodablja. Snov suvereno obvlada in to daje njegovim delom vtis neposrednosti in pristnosti. Realist je, prepričan in dosleden. Ne išče nenavadnih ljudi, ampak jih jemlje kar iz srede življenja. Skrajno varčno, z nekaj potezami jih predstavi in že zažive pred bralcem v vsej življenjski polnosti. Še prav posebej velja to za roman Na kmetih in dramo Krefli. Tudi kmečko pokrajino, prizorišče svojih del, plastično upodablja, da bi bilo kraje mogoče ugotoviti tam okrog Ptujja.

Vtis popolne skladnosti med vsebino in obliko stopnjuje Potrč še s svojim jezikom. Izreden posluš ima za izražanje svojih ljudi. Resda bi mu strog slov-

ničar v začetnih delih očital marsikako nepravilnost, a je pisatelj take spodrsrljaje naredil največkrat hote, ker njegovi ljudje pač tako govorijo. Pozneje je takega odstopanja od slovniških norm čedalje manj. Stavke rad gradi nena-
vadno, večkrat preseka misel z vrinjenimi stavki, da se še poveča tempera-
mentnost njegovega pisanja.

Tako dobesedno prenaša živo govorico v svoja dela, da jih je brez posebnih težav mogoče brati v njegovem domačem narečju. Jezik mu poje, včasih resda nekam trdo, ali tudi v taki neblagoglasnosti poje. Obilo rabi lokalizme, ki pa se trdno vraščajo v delo, da niso v škodo, temveč le še večajo prepričevalnost. In še nekaj je treba ugotoviti: tujk in izposojenk ter papirnatih izrazov Potrč ne rabi. Zato mu je jezik živ, resnično ljudski in pristen.

Slikovita so tudi rekla, ki jih pisatelj polaga na jezik svojim ljudem v tako obilni meri, da si podobe in primere gosto sledijo. Nekaj primerov: Kreganje je njihov kruh (Kočarji), vola sta bila pretaknjena, da sta imela cele jarke med rebri (Svet na Kajžarju), se držijo ko na pepelnično sredo (Lacko in Krefli), Toplečka je že na tešče kokodakala, samo da bo tokrat mlada znesla (Na kmetih), tudi mati niso hodili k fajmoštru po besede (Na kmetih) itd.

Enako je tudi z imeni junakov, ki jih dosledno navaja v narečni obliki: Draša (Andrej), Franča, Franček (Franc), Tunika (Tončka), Gera (Jera), Hanika (Ivanka) itd. Isto velja tudi za priimke in krajevna imena.

Pa še marsikaj bi bilo mogoče odkriti ob vsebinskem, idejnem, oblikovnem in jezikovnem bogastvu, ki ga vsebujejo Potrčeva dela. Te kvalitete so pripomogle, da je nekaj njegovih stvari prevedenih tudi v druge jezike: Na kmetih v srbohrvatski in italijanski jezik, pripravljen pa je tudi angleški prevod; prav tako sta izšli v srbohrvatskem jeziku Svet na Kajžarju in Zločin.

Potrč še ni rekel zadnje besede. Tole pa je vendarle že mogoče z vso zanesljivostjo zapisati o njem: kot človek in pisatelj je vseskozi revolucionar in bojevnik za novo vsebino in nove oblike življenja. In zvest svojim spoznanjem, do katerih se je dokopal, piše iz globokega, razredno pogojenega humanizma, ki ga navdihuje vera v tvorno moč ljudstva in v njega prihodnost.

Literatura: Potrčevi osebni podatki, intervjuji in pogovori z njim, objavljeni v dnevnem časopisju, poročila in kritike v dnevnem in revijalnem tisku ob izidu njegovih knjig in ob uprizoritvi njegovih dram, članki v gledaliških listih ljubljanske Drame, mariborskega Slovenskega narodnega gledališča in celjskega ljudskega gledališča.

Tone Turičnik

POGOVORNA METODA PRI POUKU SLOVENŠČINE

Šolo je treba približati življenju! Taka in podobna gesla je slišati na vsakem sestanku, ki ima tako ali drugačno zvezo s šolo ali s šolstvom. Mnogokrat je ta trditev vržena v tri dni in zaradi mode med stanovsko in nestanovsko poslušalstvo, le redkokdaj pa ima stvarno in bogato ozadje, katerega ostvaritev bi pomenila res novo stopnjo v tem zblizanju.

To velja tudi za slovenščino. Zahteva, da je treba pouk materinega jezika na osnovni šoli približati vsakdanji potrebi (po vsebini in načinu posredovanja), ni več nova, zato že mnogi učitelji slovenščine, ki ugotavljajo iz dneva v dan

porazno znanje slovenskega jezika pri mladih ljudeh, zaskrbljeno iščejo novih poti in možnosti, da bi izboljšali in spremenili svoje delo. Temelj in pobudo takega iskanja pa je najti v spoznanju, da le tisti način dela, ki aktivira razpoložljive otrokove duševne sile, pelje do bogatega uspeha.

In učni pogovor? Ta oblika dela združuje obe navedeni zahtevi. Mnogi jo sicer pretiravajo in hočejo vsako snov posredovati po tej poti in po isti šabloni, kar je odločno zgrešeno, vendar je res, da se dá mnoga snov obdelati tako, na učencem dostopen, nazoren in zanimiv način. Dejstvo je, da je pogovor *temeljna oblika občevanja* in sporazumevanja med ljudmi. Zakaj bi to ne moglo biti tudi v šoli? Seveda ima šolski pogovor jasno in natančno določen cilj.

Mimo tega mora biti snov v večjem ali manjšem obsegu znana vsem udeležencem pogovora; učiteljeva naloga pa je še, da ve, kolikšen je ta obseg in kaj je treba dopolniti, da bo postavljeni cilj dosežen — z drugo besedo: vedeti mora, da je pot pouka zaobjeta v trikotu: praksa — zakonitost — uporaba.

Tak način dela pa seveda zahteva od učitelja mnogih naporov, spretnosti in sposobnosti, ki zagotavljajo šolskemu pogovoru zaželen uspeh: zavzetost za snov, spretnost vodenja, obvladovanje discipline v razredu, tovariško avtoriteto, kjer so združeni strogost, spoštovanje in ljubezen do učencev, obsežno znanje itd., v nasprotnem primeru pa se lahko pogovor sprevrže v anarhijo ali v klišejsko monotono vpraševanje in odgovarjanje (kot prvošolski »celi stavki«), kar postane kmalu dolgočasno in zoprno ter zato ne more biti osnova dobremu pouku in trajnemu znanju. Dobro izveden učni pogovor sili učenca k aktivnosti, saj mora razmišljati, sklepati, ocenjevati, primerjati, razčlenjevati, povezovati, izločati in posploševati, po drugi strani pa zahteva od njega vztrajnosti, kar je spet v skladu z razvojem otrokovih pozitivnih moralnih lastnosti.

Iz navedenega sledi, da je učni pogovor tista oblika šolskega dela, ki upošteva pri posredovanju učne snovi vsa učna načela in jih neprisljuno vsklaja s snovjo samo ter na tej osnovi odkriva bogastvo resnic, spoznanj, čustev in odnosov, med katerimi se bo gibalo izobraževanje in vzgajanje.

Razen tega učni pogovor nehote močno *poudarja učenčevo osebnost in individualnost*, posebno, kadar imamo pred sabo razviharjeno in neuravnovešeno dobo predpubertetne mladine ali pa plašne in sramežljive dijake, ki jih moramo stalno spodbujati. Učencem gódi tak odnos. To je pomembna pridobitev, saj s prijateljsko besedo laže utremo pot skozi težave tega obdobja.

V tej zvezi moramo poudariti, da mladina prav tega obdobja mnogokrat išče človeka, ki bi vanj lahko zaupala — in kdo naj bo to, če ne starši in učitelj! Resnica je tudi, da je sodobni predpubertetni rod mnogo bolj zrel, če hočete, za svoja leta starejši, kot je bila, recimo, prejšnja generacija.

Uvod je sicer nekoliko preobsežen, splošen in teoretičen, vendar je bilo potrebno navesti ta spoznanja kot utemeljitev, ki govori v prid uvajanju številnih oblik učnih pogovorov v šolo. Obenem smo že povedali, da se vse trditve nanašajo tudi na slovenščino, ali bolj natančno: slovenščina je poklicana, da to učno metodo vsestransko uveljavi in da na tej podlagi močno poseže v oblikovanje jezikovnega zaklada, mišljenja in čustvovanja mladega človeka.

Cilj pouka slovenščine v osnovni šoli je, da učence naučimo pravičnega in jasnega pismenega in ustnega izražanja. Ob tem pa se moramo zavedati tudi vzgojnih ciljev. To so sicer znana dejstva, vendar smo si jih priklicali v spomin zato, da bi laže razvili misli o učnem pogovoru.

Da je način ustnega in pismenega izražanja pri posamezniku podoben, ni treba posebej poudarjati, saj oboje izvira iz iste duševnosti in torej ne more

biti daleč vsaksebi. Bolj natančno: način mišljenja in čustvovanja odloča o izbiri izrazov in fraz, o ritmiki in melodiki stavkov itd. In kadar pišemo, se navadno molče sami s sabo pogovarjamo, saj je slušna oblika stavkov tesneje zvezana z mišljenjem kot pismena (potrdilo za to so številna napačna prilikovanja v pisavi: težko, vrapci itd.). Če sta pismeno in ustno izražanje tako tesno zvezana, lahko z oblikovanjem enega oblikujemo tudi drugo in obratno.

Tudi med mišljenjem in izražanjem je podobno razmerje: mišljenje določa izražanje, obogateno izražanje in znanje o njem pa oblikuje in disciplinira mišljenje. In z vajami v govoru najuspešneje vzpostavljamo in utrjujemo te zveze — učenci pod strokovno kontrolo razvijajo in vadijo svoje govorne sposobnosti! — in prav zato bi pogovor moral postati pri slovenskem jeziku temeljna oblika dela, saj nudi mnogo priložnosti, da otrok pride do besede.

S tem je že tudi povedano, da mora imeti vsebina pogovora primerno obliko; pri šolskem delu smo pozorni na oboje, se pravi: čim bolj nazorne in slikovite podobe bo dijak imel in čim več izrazov bo v zvezi s snovjo poznal, tem bolj bo oblika njegovega ustnega izražanja, s tem v zvezi pa tudi pismenega, dognana. Le po tej poti se bo mlad človek naučil lepe govornice.

Ustno izražanje obvladamo pred pismenim, saj je v naši naravi. Začeti moramo torej tam: kar si povedal, zapiši! Toda zdaj se pridružijo še nekatere ovire: pravopis in pismena oblika itd. Tudi tu napravi vaja mojstra!

Iz povedanega sledi, da bomo najčesteje uporabljali pogovor pri ponavljanju, utrjevanju in razvijanju učne snovi.

Oglejmo si primer! Dijakom dela postavljanje vejic precejšnje preglavice. Ne morejo in ne morejo zadeti v pravo. S samim dokazovanjem in citiranjem slovničnih zakonov ne pridemo daleč! Če pa organiziramo pouk tako, da učenci dokazujejo, se odnos do snovi bistveno spremeni. To lahko storimo s pogovorom. Učitelj, ki bo z vprašanji vodil pogovor, bo le usmerjal razpravo na pravo pot, učenci pa bodo morali sami sklepati in prebrskati znanje, da bodo prepričljivo dokazali svoje trditve. Kadar se zatakne, mora pač učitelj rešiti situacijo.

Zelo priljubljeno obliko razčlenjevanja in dokazovanja lahko predstavljajo »pasti«. Učitelj pri pisanju na tablo napravi tu pa tam namenoma kako napako (izpusti vejico!). Prvič učenci tega ne bodo opazili in bo moral sam opozoriti na svojo napako. Ko se bo to večkrat ponovilo, bodo začeli dijaki kritično spremljati vsako pisanje na tabli. Z utrjevanjem znanja vzgajajmo tudi *samodejavnost učencev!*

Ali: Beremo odlomek iz Desetega brata, kjer nastopi Martinek proti Mihi izpod Gaja. Zakaj bi ne mogli učenci sami dognati, da je Martinek pošten in Miha oderuh in da je med obema veliko socialno nasprotje: Martinek je berač, Miha pa bogataš. Družbene razmere so na dlani! In zakaj bi jih dijaki na podlagi že znanega ne odkrili? Pisatelj je tu opisal resnično življenje. Tudi pojem realizma lahko pojasnimo po tej poti. In dalje! Kakor hitro Martinek prisilno spravi Miho iz gostilne in ko steče beseda o zakladu, to že ni več resnično, pač pa — romantično. Potem se Martinek laže? Kje je njegova poštenost? Ali ne podpira vraževernosti ljudi? Ali pa bi jim le kot bogat revež morda rad pomagal? Itd. Ob tem si bodo dijaki oblikovali odnos do človeka! Ali: V pogovoru, kjer imajo »glavno besedo« učenci, razčlenimo dober in slab spis, poiščimo tudi napake v zgradbi, v upravičenosti misli itd. Postopoma, v daljšem razdobju, odpravljamo napako za napako, vadimo pisanje v uradnem in privatnem slogu itd. Poleg znanja bo dijak razvijal tudi sposobnost discipliniranega mišljenja!

Iz tega lahko zaključimo, da se bomo pogovarjali o vsem, kar učenci poznajo ali o čemer imajo tako ali drugačno mnenje (upoštevati moramo razvojno stopnjo): o slovničnih zakonih, knjigah, sestavkih, filmih, šolskih nalogah, kritikah, načinu izražanja, plakatih, napisih, obrazcih. Neznano ali manj znano snov bomo seveda razvijali. Kot že rečeno, pa moramo ob vsakem pogovoru upoštevati izobrazbene in vzgojne cilje svojega predmeta, pridobivanje znanja in oblikovanje etičnih in estetskih vrednot pri posameznem učencu.

Jasno je, da vsaka snov zahteva drugačno pogovorno pot in da enostranska uporaba postane neučinkovita. Najpogostejše oblike bodo: pogovor med razredom in učiteljem o vseh mogočih problemih od popravka napačnega stavka na tabli do domače naloge; pogovor med učencem in razredom od opazovanja pokrajine do poročila o nekem dogodku itd.

Prijeten je tudi pogovor, ko učenci nastopajo v vlogah radijskih reporterjev, novinarjev, umetnikov, profesorjev. Spet pa lahko pogovor pri tej uri predstavlja obliko ugotavljanja dejstev, pri oni poglobljanja in iskanja, pri tretji dopolnjevanja in razčiščevanja. Skratka, veliko možnosti! Da delo še bolj poživimo, lahko kdaj uporabimo magnetofon.

Naj še za to navedemo zgled! Učenec obnavlja berilo pred magnetofonom. Ta napravi natančen zapis. Reproducirani tekst napišemo na tablo brez ločil z vsemi napakami. Zdaj morajo dijaki utemeljiti pravilne oblike in zveze, postaviti ločila, skratka, tekst spraviti v red. Glede vsebine morajo dognati, ali so zajeti vsi elementi zgodbe, kaj manjka, kaj je nebitveno in kako bi to popravili. Ko je sestavek v vsebinskem oblikovnem pogledu v redu, naj ga nekaj učencev glasno prebere, nato ga razred eventualno prepíše, nazadnje pa mora prizadeti učenec brez vseh pripomočkov sestavek obnoviti v novi obliki. Berilo mora biti kratko ali pa mora imeti izrazito zgodbo.

Učenci bodo poleg znanja, kako mora biti obnova zgrajena, v tej uri ponavljali pravopis, si pridobili kak nov izraz in spoznali, da je odkrivanje napak težavno in da jih je še težavneje popravljati, skratka pridobili si bodo misel, da mora biti kritika konstruktivna. To bi bil vzgojni cilj.

Tako bo ura slovenščine postala ura sproščene govora (to zahtevo smo že brali na straneh naše revije!) in zaželenega pisanja, učitelji pa bomo svojo nalogo dostojno opravili. To bo za nas tudi največje priznanje.

Ocene in poročila

CELJSKI ZBORNIK 1959

Četrty Celjski zbornik je manifestacija javnih delavcev celjskega okraja, ki spričuje voljo po izboljševanju življenjskega standarda, izraža kulturna prizadevanja v okraju ter na znanstven ali poljudnoznanstven način obravnava lokalne probleme. Posvečen je 40-letnici ZKJ in zasnovan v smislu programa ZKJ, ki pravi, da morata biti kultura in umetnost last ljudstva, da mora biti kulturna ustvarjalnost množična, kajti materialna proizvodnja in kultura sta izraz moči naroda.

Slaviste bosta gotovo zanimala članka Janka Orožna in Franceta Jesenovca.

Janko Orožen je objavil članek »Gradivo za zgodovino Rimskih Toplic in okolice« (str. 119—187). Zbral in uredil je mnogo zgodovinskega gradiva. Prikazal je pokrajino ob Savinji v okolici Rimskih Toplic; njeno geografsko razčlenjenost, politično razdelitev in z zgodovinsko dokumentacijo (uporabljal je predvsem urbarje); opisal življenje Rimskih Toplic ter posameznih kmetij, zaselkov in vasi v okolici.

V članku govori še o prometu, rudarstvu, industriji, šolstvu, cerkvi in ljudskem življenju. Članek odlikuje strokovna vestnost zgodovinarja, hkrati pa preveva delo piščeva neposrednost in ljubezen do ljudi, ki jim življenje ni prizanašalo. Članek ni pomemben samo za zgodovinarja, ampak tudi za literarnega zgodovinarja, saj mu nudi gradivo o pokrajini in življenju, iz katerega je izšel Anton Aškerc. Za jezikoslovca pa bo prispevek J. Orožna zanimiv z druge strani; avtor je namreč objavil celo vrsto imen, mimo katerih ne bo mogel slovenski onomastik.

Novo je v Celjskem zborniku obravnavanje jezikoslovnih problemov. Članek Franceta Jesenovca »Govor vasi Sotensko nad Šmarjami pri Jelšah« (str. 298—307) je prispevek k proučevanju slovenskih dialektov. Glede na metodo se opis govora ujema z Ramovševo v Dialektih. V uvodu pravilno poudarja upravičenost študije, saj iz teh krajev res nimamo nobenega podrobnejšega dialektičnega opisa. Prav je, da se je delo začelo tudi na tem področju, kajti v celjskem okraju govore ljudje več štajerskih narečij, ki se med seboj precej razlikujejo; govor se celo menja od vasi do vasi. Pisec geografsko opredeljuje govor vasi Sotensko, ki leži severozahodno od Šmarja, oddaljena od njega približno trideset ure. V posameznih poglavjih prikazuje splošne značilnosti govora, ki se ujema z značilnostmi osrednještajerskega narečja; opisuje dolge in kratke samoglasnike in soglasnike, prikazuje glavne značilnosti oblikoslovja. Dodaja pa tudi nekaj sintaktičnih in leksikalnih posebnosti.

Za široko publiko, ki ji je namenjen Celjski zbornik, ta metoda ni ravno najbolj primerna. Za bralca bi bilo gotovo bolj razumljivo in tudi zanimivo, če bi dialektičnemu tekstu (ki ga pa v študiji ni) sledila razlaga posameznih fonetičnih, morfoloških in sintaktičnih pojavov ter leksikalnih posebnosti. Tako pa se je zgodilo, da je pisec le deloma zadovoljil naslovu, kajti opis bi moral biti takšen, da bi v bralcu vzbudil res pravo podobo govora vasi Sotensko. V študiji je vsak problem obravnavan izolirano, kar je privedlo do mnogih nedoslednosti in napačnih razlag.

Predem preidem k ocenjevanju, naj mimogrede omenim, da pluralna oblika nad Šmarjami ni ljudska; za tamkajšnje ljudi je toponim: Šmarje -a nevtrum sing. Na to kažejo tudi oblike v isti študiji: *Šmarju, Šmarja, od Šmarja* (str. 298). Obliko iz *Šmarij* pri Jelšah navaja J. Orožen (str. 140), sicer pa je v rabi le singular.

Po Ramovšu uporabljamo naslednjo razdelitev štajerskih dialektov (in ne »osrednje štajerske narečne skupine«, kot piše avtor na str. 298): bizeljsko obsoteljski, savinjski, osrednji štajerski ... (Ramovš, Dialekti, str. 148), zato je netočno: »govori naše ljudstvo različna narečja iz osrednje štajerske narečne skupine: bizeljsko-obsoteljsko na jugozapadu, savinjsko na zahodu, osrednje štajersko v sredini in na vzhodu ...« (str. 298), kajti geografsko je osrednji štajerski dialekt le ta, ki ga Ramovš imenuje osrednji štajerski (Ramovš, Dialektološka karta slovenskega jezika).

1. Avtor navaja različne oblike za rebro, rebra n. Za plural se rabi oblika raibre (rebra) (str. 299, t. 1), ki je glasoslovno pravilno razvita, kajti novoakutirani e je dal v tem govoru diftong ai / ei; neutra pa se v pluralu feminizirajo, zato raibre. Za singular navaja oblike rebro (str. 300, t. 3), raibro ali raibru (str. 301, t. 3 in 303, t. 3), pri tem pa ne pove, da so vse tri oblike v rabi, le da so različnega nastanka. Oblika rebro je glasoslovno razvita iz sekundarno poudarjenega e, ki se je kasneje podaljšal v gorenjščini v ê, v vasi Sotensko se je še nadalje podaljšal in zožil, v sosednjih osrednještajerskih govorih pa je prešel v diftong ie (ozek ali širok). Obliki raibro ali raibru pa sta nastali po naslonitvi na plural raibre.

2. Avtor pravi, da prehaja vsak dolgi i (psla. i ali y) v diftong ei in to v domačih besedah kakor tudi v izposojenkah, n. pr. hudella (hodila), leiter, žneider (str. 300, t. 8). Vendar pa piše dolgi i v primerih: lesica (str. 301), dujit (str. 301), šetina (str. 303), kusu (str. 303), kupit (str. 303), sini (str. 304). Pri tem je treba omeniti, da je tu dolgi i širok ijevski glas, ki prehaja v diftong ijevske ali ejevske baze.

3. Po zakonu moderne vokalne redukcije, ki je zajela v tem govoru le kratke i, u, e (jat), ki se reducirajo v soseščini močnih sonornikov m, n, l, r, bi se morale glasiti ma in le, kakor navaja avtor na str. 301, t. 6. Na splošno pa se rabijo reducirane in le delno reducirane oblike druga poleg druge. Popolna redukcija kratkega i je možna tudi pred nesonornimi konzontanami, n. pr. pšonci (str. 301, t. 2), pioča (pijača) (str. 302, t. 1).

4. Stari dolgi u je dal v domačih besedah in izposojenkah diftong ou. Prim. douh (duh), drougi, nouna, štrouca, trouga (str. 300, t. 4). Avtor pa ne razloži, zakaj je dolgi u v primerih šupa, pukša (str. 306, t. 6) ter kuihia, luikia (str. 302, t. 1), refleksi ü šupa, pükša, kühia, lükia kot düh, štrüca. V besedi šuhi (avtor navaja šuhe, str. 306, t. 6) je tudi v Rogatcu dolgi u, ker je to mlajše za starejše pünchi.

5. Še nekaj o labiodentalnem v. Labiodentalni v prehaja pred nezvenečimi soglasniki in na koncu besede pred pavzo v nezveneči f. Prim. barf, čarf, fkradu (str. 303, t. 6). Zato mora stati f tudi v naslednjih primerih: sm se fstola, f Cêli, f cirkvo in ne: sm se ustola (str. 306, t. 2), u Cêli (str. 304, t. 6), u cirkvo (str. 304, t. 11).

Labiodentalni zveneči v je tod ohranjen pred zvenečimi glasovi, n. pr. vauzim (str. 303, t. 8), vrok (str. 303, t. 10), zato je napačno: »Zmerai, keda sm paršu u gosti, so me dauber pustragligi« (str. 306, t. 1).

Enako se glasi protetični v pred vokaloma u- in o-: voreh, voknu in ne z bilabialnim u: uoreh, uoknu, kot navaja avtor (str. 303, t. 7). Protetični v je verjetno vezan na akcent, avtor o tem ne govori, navaja pa obliki uuhau (str. 303, t. 7) in uhau (str. 300, t. 6). V Rogatcu rabimo vüho, toda oghiše (ognjišče), torej je pri nas protetični v vezan na akcent.

6. Avtor pravi, da se je nov prehodni i (j) v Sotenskem izoblikoval le pred labiodentalnim f, ne pa na splošno pred dentali. Prehodni i pred dentalom navaja v primeru duisti za dosti (str. 303, t. 8). Oblika fest se zdi precej nenavadna, ker se v okolici Šmarja in tudi drugod po Sloveniji rabi oblika feist.

7. Vsak končni zveneči -g je prešel v nezveneči -k, n. pr. bauk, snaik (str. 303, t. 10). Končni -h v besedi dauh (dolg) (str. 300, t. 10) je verjetno tiskovna pomota, sicer pa bi avtor moral razložiti, zakaj je v tem primeru končni -g prešel v -h. Tiskovni napaki sta verjetno tudi ozki o za velarizirani a v primeru besoga (str. 301, t. 2) in a za velarizirani a v pumagai (str. 302, t. 6).

8. Instrumental samostalnika kri se glasi s karvio ali s karviov (prim. str. 303, t. 1); oblika s karviou (str. 304, t. 11) je verjetno tiskovna pomota. Nenavaden je tudi nominativ kriju, kajti izglasni -v prehaja v sotenskem govoru v -f (prim. str. 303, t. 6). Verjetnejša bi bila oblika karf, karvi, vendar to samo domnevam, kajti v Rogatcu rabimo nom. kri.

9. Oblika kaunem (str. 306, t. 23) je pod vplivom drugih dialektov, kajti v sosednjih govorih (Rogatec, Dramlje) je znana le oblika kleiem.

10. Beseda pie (str. 306, t. 6) je nominativ, ki se rabi pogosto v vokativu, ne pa namesto »ha, hej, ja, pa«, kot trdi avtor, in se ne rabi za ženske osebe.

11. Besede šupa, šuhe, pukša so znane tudi iz drugih dialektov in niso značilne samo za sotenski govor; prav tako tudi čvekati, čenčati in gril. Poleg besede hosta, ki pomeni urejen gozd, se rabi na splošno goša. Glagol bukiniti se rabi tudi v oblikah buhniti, bušiti. Avtor navaja obliko plastujejo za hlastajo. Plastovati, plastujem pomeni v Rogatcu in Dramljah »spravljati seno v kupe«, nem. aufschobern; v Dramljah lahko pomeni preneseno besedičiti.

Za dialektično proučevanje je potreben tenak posluh, preciznost v zapisovanju in doslednost pri razlagi; ločiti je treba tipično dialektične pojave od vsega, kar je nastalo pod tujim vplivom (pisana beseda, radio, šola, mešanje dialektov). Za bralce, ki jim je študija namenjena, bi morala biti marsikatera definicija bolj preprosta, jasnejša. Manjka tudi legenda, ki bi ponazorila, kakšen glas predstavlja posamezen znak, kajti ravno pri pisanju je precej pomanjkljivosti, ki pa so verjetno v glavnem tiskovne napake.

Milena Hajšek

BESEDE IN OBLIKE

V jeziku veljajo poleg nekaj splošnih kriterijev in pravil, ki se jih skuša vsakdo držati pri pisanju, tudi določeni osebni pogledi, ki jih ima posameznik glede na izbiro izrazov, konstrukcij, stila itd. Ti pogledi se včasih dajo spraviti v sklad s splošno veljavnim, včasih pa tudi ne. Najbrž pa ni mnogo jezikov, kjer bi bilo kljub 400-letni literarni tradiciji v knjižnem jeziku toliko neenotnosti kakor v slovenščini, ne samo v tistem, kar je značilnost posameznika, ampak celo v tistem, kar naj bi bilo splošno veljavno. Pri nas so velike načelne razlike v pogledih na knjižni jezik, nihče pa se še ni našel, ki bi jih pretehtal in izrekel prepričljivo sodbo. Ob izidu Slovenskega pravopisa 1950 se je diskusija sicer že začela in so se nekatere stvari pojasnile, na marsikateri problem pa je samo opozorila, ne da bi ga tudi rešila. Precej vprašan je še vedno odprtih in tako je tisti, ki piše, nenehno v sporu z nekimi predpisi. Zato bi težko našli tekst, h kateremu nihče ne bi imel ničesar pripomniti. Jezikovne ocene del so spričo tega bolj križanje dveh mnenj kakor pa avtoritativno presojanje, kaj je prav in lepo in kaj ne. Tudi sledeče vrstice nočejo in ne morejo biti nič drugega.

Ne bi se želel s prevajalcem¹ prepirati o vsaki vejici, ker to ni šolska naloga. Rad pa bi se ustavil ob nekaterih besedah in oblikah, ki se v tekstu često ponavljajo, tako da ga značilno barvajo, in so bržčas tudi izraz določene prevajalčeve težnje.

Zdi se, da hoče Grün pisani jezik približati govornemu, ali točneje, knjižni jezik pogovornemu. K temu ga je morda napotilo razmišljanje o odrskem jeziku, kajti jezikovna sredstva knjižne slovenščine in seveda vsakega jezika lahko zvenijo iz ust igralca sila papirnato in mrtvo. Zmotno bi bilo kajpada misliti, da je dialekt tisti, ki dela jezik domač in neprisljen. O tem smo se lahko poučili pri nekaterih naših filmih, kjer smo dialekt občutili kot vulgariziranje jezika. Dialekt le težko prenašamo v literaturi, na odru in v filmu, zato je treba imeti občutek za mero in ga le izjemoma uporabljati za karakterizacijo oseb. Tako je prišlo n. pr. že v navado, da govori belogradist v dialektu, ker se s tem poudari njegova neotesanost. V knjigi se uporabljajo posamezne značilne dialektične oblike ali besede, kadar ima avtor za potrebno, da nakaže, od kod je doma njegova oseba. Vendar na splošno velja, da mora biti jezik, ki je namenjen javnosti, kultiviran, izrazna sredstva pa se prilagajajo vsebini.

Kar se pogovornega jezika tiče, pa to ni samo knjižni jezik s primesmi domače govornice, ampak ima tudi sicer vse značilnosti pogovora, razgovarjanja. Kadar pišemo, imamo dovolj časa, da misel oblikujemo, trudimo se, da bi jo povedali jasno, zato hočemo biti v izrazu ekonomični in precizni, prizadevamo pa si tudi, da bi bil naš jezik lep in bogat. Razen tega ima knjižni jezik svojo slovnično zgradbo, pravopis in izreko, je torej precej točno opredeljen. Govorjeni knjižni jezik se od pisanega ne razlikuje bistveno, zlasti če je govor pripravljen. V razgovoru pa na jezik manj pazimo, zato narečnih elementov ne izključimo popolnoma in tudi raba izrazov, fraz, figur in konstrukcij ter stavkov je drugačna, bolj običajna, bolj vsakdanja in preprosta, ker se manj trudimo in imamo manj časa za premislek. Vse to pa dela pogovorni jezik živ, neposreden in pristen. To je jezik neprisljene kultivirane govornice. Tega jezika še zdaleč ni mogoče opredeliti s tolikšno natančnostjo kakor knjižni jezik ali dialekt, ker za razliko od teh dveh nima izdelane norme in je najbrž tudi še ne bo imel tako kmalu (prim. Bajčev članek O pogovornem jeziku, JiS I, št. 6—7). Toda eno je gotovo: funkcija knjižnega jezika je drugačna od funkcije pogovornega jezika, zato ne gre mešati ali nadomeščati enega z drugim. To pa je ravno tisto, kar — menda — v neki meri poskuša H. Grün.

V pogovornem jeziku se namesto veznika *in* pogosto rabi *pa*. V knjigi je taka raba nenavadna, če nima posebne funkcije. Tako beremo v našem prevodu: »nad stanovanjskimi hišami pobočij pa rogljati nebotičniki« (11), »in s hudimi mukami delil številke miz pa stolov« (12), »da ima usta polna peska pa sipe« (38) »z briljantno na laseh pa bradi« (51), »med dvajsetim pa tridesetim letom« (150) itd. Zlasti neprijetno je, če se *pa* ponavlja v istem stavku: »in oddrobila preko mlak pa spolzkega tlaka pa mokrih desk pa gnilih odpadkov trga« (90), »In zdaj, sredi uničenja pa zloma, so se ti otroci pa vnuki... spomnili« (191); ali pa, kadar ga rabi prevajalec v ustaljeni zvezi, kjer smo vajeni govoriti *in*: »Sodomo pa Gomoro« (190), »z vseh koncev pa krajev« (190). Podobnih primerov s *pa* je toliko, da v prevodu občutno motijo. — Veznik *ali* je pogostoma zamenjan s pogovornim *a*, n. pr.: Zdaj bomo pa videli, a pojdejo na izlet« (71), »a veš, kaj je najhujše« (253); kadar gre za ločni veznik *ali* — *ali*, je prvi člen dosledno zamenjan z *a*, n. pr.: »in morebiti imajo punce važnejše skrbi kot to, a so ali niso ženske« (17), »Ana bi bila prav rada vedela, a so vse matere na svetu takšne pošasti ali je samo njena izjema« (71), »je prepričan, da mu je vsa kariera odvisna od tega, a bo dobil Cesarico zase ali ne« (111), »ni bilo važno, a lahko nastopa na koncertu ali ne« (246) itd. Takšna raba v slovenskem jeziku ni samo neobičajna, ampak je tudi neprikladna, ker bralec lahko prvi hip misli, da *a* pomeni *oda*. Dvoumnostim pa se v jeziku izogibamo, če je le mogoče. — Prevajalec včasih piše *bojo*, *vejo*, n. pr. »kakšno premoženje mi bojo spet zaračunali« (39), »Mogoče nam bojo zdaj le popravili tlak« (170), »stojijo in bojo stale« (176), »morebiti gospoda ne vejo« (94). Take oblike pri atematskih glagolih občutimo kot narečne, z izjemo *dajo*, ki je tudi v knjižnem jeziku danes običajna, ker je blaglasnejša od *dado* z dvakratnim *d*. Zato oblik *bojo*, *vejo* rajši ne pišemo, razen morda v ljudski povesti, če hočemo ponazoriti govor preprostega človeka. Z isto pravico kot *bojo*, *vejo* bi smeli pisati tudi *bote*, *date*, *grejo* itd. In kje bi se potem sploh ustavili? Čemu izrivati oblike, ki so v knjižnem in tudi v pogovornem jeziku vse-

¹ Vicki Baum: Pazite se srn. Založba Obzorja. Maribor 1959. Prevedel Herbert Grün.

splošno v rabi? Z neupravičenim spreminjanjem jezikovne prakse samo ogrožamo težnjo po ustaljenosti, ki je lastna vsakemu knjižnemu jeziku. — Enaki pomisleki se zbuja pri skrčenih oblikah *čem, češ, če*: »če češ to dolgo prenašati« (104), »če se čem pomeniti z njim« (197). Kako pa bi bilo v množini? *Čemo, čete* ali *čmo, čte*? Govorijo se vse te oblike, edninske in množinske, vendar bi edninske težko zapisali drugje kakor v ljudski povesti, množinskih pa niti tam ne.

Za predpretekli čas trdi slovnica (Slovenska slovnica 1956, 214), da je oblikovno malo v rabi. Če bi sodili po našem prevodu, tega ne bi mogli reči. Tako ga imamo n. pr. samo na str. 8 štirikrat v štirinajstih vrsticah. Kako neprijetno zveni stavek, kjer si sledita dve taki obliki: »Dvojčka sta bila začela kričati in nekateri izmed vojakov so si bili prižgali cigarete« (12), ali: »Pravkar je bil preživel ločitev zakona in je bil še zelo občutljiv« (16)! Ali bi se smisel stavka kaj spremenil, če bi prevajalec napisal: »Dvojčka sta začela kričati in nekateri izmed vojakov so si prižgali cigarete«, in »Pravkar je preživel ločitev zakona in je bil še zelo občutljiv? Ne bi se spremenil, pač pa bi bila formulacija preglednejša in jedrnatejša. Podobno kot v drugih slovenskih jezikih je predpretekli čas v slovenščini zgubil svojo prvotno funkcijo, tj. izražanje preddobnosti. Nihče ga v tej zvezi ne rabi spontano, kakor rabimo spontano pretekli čas, če govorimo o preteklosti, ampak samo — in še to le v knjigi — če se na to spomnimo. V govoru ga slišimo največkrat namesto običajnega preteklega časa, kar ravno dokazuje, da nima več prave funkcije. Taka raba, ki tudi v našem prevodu ni osamljena, a ni upravičena, priča, da smo v stadiju, ko je oblika bolj živa od njene vsebine. To pa je lahko le prehodno stanje. Ali dobi oblika novo vsebino ali pa pride iz rabe. V našem primeru je druga možnost verjetnejša. Ali ni tedaj nesmiselno forsirati nekaj, kar admira? Tendencam v jeziku je treba dati prosto pot ali pa se ga bo prišla starinska patina. Jezik se spreminja kakor vse, kar je živo. Nekaj admira, drugo nastaja in se razvija.

Za konec pa še nekaj primerov nerodnega izražanja: »Nikoli mi ni mogla odpustiti, da sem ji moral po poklicni dolžnosti vtikati nos v zasebne zadeve« (18, bolje: da sem moral... vtikati nos v njene zasebne zadeve), »O veliki noči prideš z mano na posestvo« (69, bolje: pojdeš), »Vzpela je obraz proti njemu« (125, bolje: vzdignila, obrnila je obraz k njemu), »in z globokimi potezami goltala zrak« (184, bolje: globoko vdihavala, hlastno) in tako dalje. — Predlog *zastran* rabi prevajalec v nenavadnih zvezah, na primer: »Pravzaprav ga je imela celo rada *zastran* (= zaradi) tega« (70), »ta je bila očitno zelo zadovoljna *zastran* tega« (= s tem, 193), »se bahajo *zastran* doživetij (= z doživetji) s francoskimi damicami« (251), in še precej primerov bi lahko navedli. Pleteršnik prevaja *zastran* z *in Betreff, hinsichtlich, was mich anbelangt*. Za te izraze ima Cigale *glede, zastran, kar se tiče*, in isti smisel je tudi pri Tomšiču. SP 1950 razlaga *zastran* z *zaradi*, kar pa ne more biti povsem res. Nekaj primerov: *zastran* tega bodi brez skrbi; *zastran* prevoza je vse urejeno. Tu *zaradi* ne bi bil na mestu. Toda v nekaterih primerih, kot n. pr. pogovorili so se *zastran* dediščine, lahko *zastran* nadomestimo z *glede*, pa tudi z *zaradi*, in tako se je začel *zastran* tuintam mešati z *zaradi*, n. pr. »Mnogo pravnih je bilo *zastran* te zemlje« (Kranjec, Pesem ceste, 7), »se je Aleksej prepiral z meščani *zastran* pokopališča« (Artamonovi, Levst., 67) itd. Tanko uho se bo že znalo odločiti, kdaj namesto *zaradi* lahko rabimo *zastran*. — Najbrž le malokateri bralec ve, kaj pomeni »rode lesene klopi« (104), »roda srajca« (168), »iz rodega, vnetega grla« (180), »se je oklepala... rodega pepela« (332). SP 1950 nas sicer pouči, da je to *pust, oster, raskav*, toda rajši ne silimo ljudi, da bi brali slovenske knjige s slovarjem v roki.

Boris Urbančič

USODA »ČLOVEKOVE USODE«

Ko smo gledali film *Človekova usoda*, si je marsikdo zaželel, da bi mogel prebrati delo, po katerem je bil posnet. Želja se nam je kmalu izpolnila.¹ Ob filmu smo zaslutili, da gre za delo velike umetniške kvalitete in najgloblje humane vsebine.

Težko pa je reči, da smo lahko zadovoljni s prevodom. Že ko smo dobili prevod *Tihoga Dona*, je imela kritika marsikaj povedati na račun njegove dognanosti, kajti znano je, da je jezik Šolohova precej drugačen od jezika klasične ruske literature, da je prepojen z najsočnejšim južnoruskim jezikovnim elementom, da je včasih težko

¹ Mihail Solohov: *Človekova usoda*. DZS Ljubljana 1960. Prevedel Dušan Željcnov.

tudi v podrobnostih docela jasno zajeti predmetni svet, ki ga avtor prikazuje, tako da je del njegove leksike ostal nepravilno preveden. Vendar je v *Tihem Donu* sorazmerno le manj napak kot v *Clovekovi usodi*, ki obsega vsega skupaj komaj štirideset strani. Seveda si deli tudi po stilu nista enaki; v naši noveli je izraz skrajno skop in ekonomičen, in mnogokje tako občutljiv in subtilen, da ne dopušča niti najrahljehjšega odmika od oblike v originalu. Razen tega zahteva od prevajalca, da ohranja ljudsko dikcijo in frazeologijo, kajti pripoved glavnega junaka novele, edinstvenega Andreja Sokolova, je tako živa, jezikovno tako pristna in umetniško tako dovršena, da jo lahko primerjamo le z redkimi stvaritvami ruske literature.

Prav ta dejstva so me nagnila, da sem pozorno bral slovenski prevod, in pri tem so me nekatera mesta tako motila, da sem ga nato v celoti primerjal z originalom.

Pokazalo se je, da pomanjkljivosti precej presegajo običajno mero, ki smo jo vnaprej pripravljene vzeti nase, če upoštevamo to in ono prevajalčevo težavo, tako da skoraj žalijo avtorja. Od napačno prevedenih izrazov in situacij se prevajalec prebija preko opisanih ali približno ustrezno povedanih stavkov in stilističnih ohlapnosti do nerodnega slovenjenja raznih adverbov, členic in veznikov, da o vejah v njegovem prevodu niti ne govorimo. Tudi je hudo grešil, ko se ni nikjer potrudil, da bi adekvatno podal vzdušje novele in njene podobe, temveč se je v takih primerih zadovoljil s komentarjem in na ta način krepko razrahljal zbito moč avtorjeve pripovedi. Nadalje je Solohov z veliko tenkočutnostjo menjaval čas v noveli od sedanjega na preteklega, prevajalec pa se tega ni dosledno držal, čeprav bi bil to lahko storil brez škode za jezikovno čistost prevoda, in je s tem porušil funkcionalnost tega menjavanja; isto velja za besedni red v stavku. Razen tega so prav kočljiva mesta, ki jih je prevajalec napačno razumel, ponekod odločilne važnosti za neponarejeno predstavo o toku dogajanja.

Pri opisu zgodnje pomladi v stepi (7) beremo v prevodu: ... so se dočista razgalili levi bregovi Dona (ogolilis' peski levoberež'ja Dona) namesto: ... se je ogolilo peščeno levo obrežje Dona; pri *nabuhle doline in grape* (nabitye snegom loga i balki) pomeni *loga* globeli, kajti v stepi ni pravih dolin. V stavku: Kolesa so se *po sami pesti* vdirala v vlažni ... pesek (kolesa po samuju stupicu provalivalis'...) je prevajalec zavedel predlog *po*, ki v tem primeru pomeni *do*, torej: čisto do peste. Dalje beremo ... opijajoče zadišalo po *kolomazu radodarno* namazane konjske opreme (degot'kom ščedro smazannoju konskoj sbrui) — ... po olju obilno namazane konjske vprege; in: pod škornji je *čofotal* sneg (pod sapogami hljupal... sneg) — prej *žvrkal* ali podobno, vtem ko *čofota* na pr. raca v vodi. *Trhla ladjica* (8) je *čoln*, in genitiva *konjev* v knjižnem jeziku ne pišemo. Napačno predstavo vzbudi drugi del priredja: Vas se je razprostirala daleč vstran *in poleg vasi je bila takšna tišina* (Hutor raskinulsja daleko v storone, i vozle pričala stojala takaja tišina,) — ... in na pristanu je bila taka tišina ..., kajti na pristanu je bil zato tak mir, ker je bila vas precej oddaljena. Izraz *grenkost gnijočih jelš* je preveč abstrakten (goreč). V očitnem primeru nedoločnega pridevnika rabi prevajalec večkrat določno obliko: Na obrežnem pesku je nedaleč stran ležal *podrti, pleteni plot*; za *vatirane* hlače in jopič piše *vatene, vaten*; dosledno ima *pričel* (9), kar zveni v ljudskem jeziku papirnato, namesto *začel*. Razne ruske glagole prevzema iz originala, čeprav imamo v slovenščini drug izraz: Sonce je *svetilo vroče* (Solnce svetilo gorjačo...) — sijalo; ali: ... sta se *vrnila* k meni (povernuli ko mne) — obrnila k meni. Na *zdravje*, na *široko*, na *tiho* piše prevajalec skupaj; za majhen *avtomobilček* (malenkaja mašina) bi bilo dovolj *avtomobilček*. *Naširoko zakoračiš* (Široko šagneš) pomeni: Če napraviš dolg korak (10); in: *Kjer moram napraviti samo en korak, trikrat zakoračim* (Tam gde mne nađo raz šagnut'...) — Kjer bi moral napraviti samo en korak. V stavku (11): *No, brat, tobak je namočen kot konj ozdravljen in oboje ni nič prida* (Nu, brat, tabak močenyj, čto kon' lečenyj, nikuda ne goditsja) je premaknjen pomen, ker prevajalec rekla ni razumel: Moker tobak je kot ozdravljen konj — za nobeno rabo. Namesto *takih, take, noben, nobene* večinoma beremo *takšnih, takšne, nikakršne, nikakršne* in podobno, kar je za te vrste slog utrudljivo. Drugačno sliko daje prevajalec s sledečim: ... trenutek molče *brskal z njo* (s palico) po pesku (on s minutu molča vodil eju po pesku, vyčerčivaja kakie-to zamyslovatye figury) — za hip je molče vlekel z njo po pesku in risal. *U bol'soj vody* pomeni *ob veliki vodi*, in (12): ... s *širokimi možakarskimi* prešivi (širokimi, mužskimi stežkami) — z dolgimi, z moško roko potegnjenimi šivi; *ljubaja rabota* (13) v stavku: ... *Grem v tovarno in ljubo delo mi gre hitro od rok je vsako, katerokoli* delo. Za rusko *vot* prevajalec po nepotrebnem uvaja *evo*. Namesto: ... *in z nogami* tako *opletaš* (i takie kren-

delja nogami vypisyvraš) bi rekli: in tako meriš cesto, kolovratiš; *in ni mi bilo do popivanj* (sem'ja stala čislom porjadočnaja, ne do vypivki) — ni se dalo več popivati (14); ... *in živeli nismo slabše od drugih ljudi* (žyli my ne huže ljudej) — živeli smo kot ljudje; ... *ob tistem času je bil še v sedemnajstem letu*; (emu k tomu vremeni uže sedemnadcatyj god šel) — takrat je bil že v sedemnajstem letu; ... *srajca na hrbtu in na prsih* (na pleče i na grudi rubaha) — na ramenih in na prsih; ... *zjutraj pa se je pričela stara zgodba* (i utrom takaja že istorija) — zjutraj pa ista pesem.

Odlomek o slovesu na postaji (15, 16), ki ga je avtor oblikoval s tenkim posluhom za najgloblja občutja, je prevajalec najbolj zmrcvaril. To je velika škoda. Tako piše: ... *in oči je imela motne in brez izraza kot prismojeni človek* (i glaza mutnye, nesmyslennye, kak u tronutogo umom čeloveka) — kot človek, ki se mu je pomračil um; ... *z rokami poprijela moj vrat* (ruki na moej šee scepila) — z rokami se me je oklenila okoli vratu; *Pridi vendar k sebi* (Voz'mi že sebja v ruki) — Obvladaj se vendar; *Prav tod je meni samemu trgalo srce iz žalosti nad njo in prav tod mi pride ona s takšnimi besedami* (*Tut u samogo... a tut ona s takimi slovami*) — *tut* v tem primeru ni krajevna, temveč časovna oznaka; rabimo jo, kadar hočemo izraziti hipen časovni prehod k nečemu novemu. Kot klasičen primer za to rabo bi mogli navesti nekaj vrstic iz Slova o polku Igoreve: *Tu sja brata razlučista na breze bystroj Kajaly. Tu krovavago vina ne dosta; tu pir dokončaša hrabrii Rusiči*; ali *tu sja kopiem prilamati, tu sja sabljam potručjati o šelomy poloveckija...*; ta tu prevajajo z mod. ruskim *tut* v časovnem pomenu.

Najhuje pa se je prevajalec v tem odlomku pregrešil s tem: *Nasilno sem ji razklenil njene roke in jo narahlo sunil v hrbet. Ponovno sem jo sunil nalahno, toda, ta moja moč je bila bedasta* (Siloj ja raznjal ee ruki in legon'ko tolknul v pleči. *Tolknul v rode legon'ko*, [in ne ponovno!] a sila-to u menja byla durač'ja.) Težko bi si predstavljali, da je Sokolov sunil v hrbet ženo, ki mu sloni *na prsih*; v drugem stavku, ki je pravo stilistično zmagoslavje in s katerim avtor stopnjuje in poudarja rahlost namena Andrejevega sunka, je prevajalec docela osiromašil etični in umetniški učinek izraza, napačno prikazal fizično stanje stvari in po svoje obrnil končno podobo. *Durak* pomeni res bedaka, toda *durač'ja sila* ne more biti *bedasta sila*, pač pa *živalska, nora, divjaška sila*; z besedo *durač'ja* je hotel avtor izraziti nasprotje med namenom in učinkom. — *Rvalas'* (17) pri: ... *toda časopisni papir se je cefral* pomeni *trgal*. Dalje v istem stilu kot v obeh zgoraj navedenih stavkih ob slovesu: *Irina pa je sklenila roke na prsi; ustne bele kot kreda, nekaj z njimi šepeta, gleda me, ne smrka, sklanja se vsa nekam naprej* (... smotrit na menja, ne smorgnet). V tem opisu s svojim *ne smrka* prevajalec spet groteskno poruši avtorjev težki, skopi in pretresljivi prikaz Irine, ko je stala spodaj ob vlaku in poslednjič gledala moža. Irina ga je gledala, *ne da bi trenila z očmi, ne da bi za hip umaknila oči*; in te podobe ne gre podcenjevati, kajti taka je ostala Sokolovu za zmeraj v spominu, take se spominja v težkih urah svojega trpljenja v ujetništvu, zlasti še, ker mu kesanje greni spomin. Tu naj še pripomnim, da prevajalec dosledno rabi *ustne* namesto *ustnice*; v takem tekstu je raba *ustne* nerodna.

Dalje beremo (18): *Samo meni se ni posrečilo bojevati niti leto dni* (Tol'ko ne prišlos' mne i goda povojevat') — Pa mi ni bilo dano, da bi se vsaj leto dni vojskoval; *Jaz pa sem jo ucvrl* (Ja i podul) — pognal. Prevajalec piše večkrat *hrbet* namesto *ramena* ali *lopatic* (plečo): ... *na levi strani hrba nekaj škriplje in hrešči* (v levom pleče čto-to skripit i pohrustyvaet) — v levi rami ... in hrešči. V stavku (21): *Eden izmed njih se mi je približal na nekaj korakov, zgrabil za brzostrelko na rami in jo snel* (odin iz nih, ne dohodja šagov neskol'kih, plečom dernul, avtomat snjal) je prevajalec tekst komentiral in razbil podobo, kajti z izrazom *plečom dernul* je avtor prikazal mehanično, vajeno krettnjo vojaka, ki zmigne z ramo, da mu jermen brzostrelke sam zdrsne z nje; tako si jo sname, ne da bi z roko segel na ramo. Pri: *Zacepetaj, češ, delovno živinče in delaj za naš reich* (Topaj, mol, rabočaja skotinka, trudi'sja na naš rajh) je topaj pogovoren, šaljiv izraz, ki bi ga prevedli s *hodi, hajdi*; o cepetanju tu ni govora, čeprav je v Pretnarjevem rusko-slovenskem slovarju za *topat'* naveden samo ta pomen. Za tisti del ruske uniforme, ki ga vojaki nosijo povrh hlač, namreč za neke vrste jopič, preko katerega nosijo pas, bi se prevajalec moral držati enega izraza, da ne meša bralca: ... vsi pa smo bili brez plaščev, v samih vojaških suknjah in hlačah (22); ... *vojaške srajce* so pometali proč, da bi jih ne ločili od navadnih vojakov (23); ... tudi možstvo pri topovih je bilo prav tako brez vojaških srajc.

Iz opisa je razvidno, da je imel Sokolov izpahnjeno ramo, zato mu je zdravnik ni mogel razcefrati, kot pravi prevajalec: ... *ti pa si jo tako razcefral* (a ty ee tak rvanul) — trgnil, potegnil; *V mislih sem se mu zahvalil* (Poblagodaril ja ego duševno) ni mišljena *zahvala v mislih*, pač pa *prisirčna zahvala*. Za *onegavljenje časa* bi bilo dovolj samo *onegavljenje* (kanitel'). *Nikakor je odveč v: ... in ti me nikakor ne prosil* (ty menja ne prosil) — lahko bi rekli: nič me ne prosil, nikar me ne prosil. Ruskega pregovora: *Svoja rubaška k telu bliže ne bi smeli opisovati z: Vsak ima samega sebe najrajši*, saj imamo v slovenščini dovolj primernih rekul za to. Namesto: ... *in potegnili te bodo ven za noge samo mrtvega* (Ty u menja iz toj cerkvy ne vyjdeš, a vytjanut tebja, kak padlu, za nogil) bi prevedli: Iz te cerkve mi živ ne prideš, crkvinu te bodo za noge potegnili ven! — *Brkati fant* (mordatjy paren') v tem primeru nemara tudi ni prav brkati fant, kajti *mordatjy ni brkat in paren'* tu ni fant, morda: rilast tip, pravi rilec, gobec, ali kaj podobnega. Namesto *srajca*; namesto: *skopljen konj* (merin) bi bilo učinkoviteje: rezan žrebec, skopljen žrebec, in namesto: *prikimal je z glavo pravimo prikimal je*.

Na str. 24 je prevajalec za stavkom: *Ne bo ti uspelo izpustil naslednja oba stavka v originalu* (Ja za tebja otvečat' ne nameren. Ja pervyj ukažu na tebja!).

Precej neroden je prevajalčev opis na mestih: ... *in pokazal sem na ležečega fanta; ... in sam sem skočil na tega fanta* — namreč: *virgel sem se; Končano je bilo z izdajalcem in jezik mu je molel ven poševno* (Gotov predatel', i jazyk naboku!) — avtorjeva odsekana ugotovitev je tu precej razvlečena in razredčena. V stavku (26): ... *da bi izkopal grobove za naše že umrle vojne ujetnike* (... mogily dlja naših že umerših vojnoplenykh) je prevajalec zamenjal rusko členico že, ki samo poudarja predhoden izraz in jo včasih prevajamo s *pa*, včasih sploh ne, z ruskim *uže*. — Ko pravi avtor (27): *Brosil ja lopatu i tiho pošel za kust* — Spustil sem lopato iz rok in tiho ... , hoče reči, kar tudi potrjuje drugi del stavka, da mora Andrej tiho, neopazno oditi, zato ne *vrže lopate*. Dalje: *Z dlanmi sem zmlel zrnje* (Namjal ja v ladonjah zeren) — *namel; Mesec dni sem odsedel v ječi za begunce* (... v karcere za pobeg) — ker je pobegnil, ne v ječi za begunce; ... *na Bavarskem sem si pri zemeljskih delih nakopal grbo, pa tudi v Tüiringiji sem bil malo časa* (... i v Bavarii na zemljanyh rabotah gorb nažival, i v Tjuringii pobyl) — sem se krivil od dela, in tudi v T. sem bil; ... *pa še lačni smo bili po vrhu do smrti, to pa je še huje. No, in zvečer še jesti nismo smeli* (... i k tomu že golodnye ne to do smerti, a daže ešče huže. No večerom nam jedy ne polagalos') — in ne samo na smrt lačni smo bili, še huje. Toda zvečer nismo dobivali jesti.

Ne dovolj točno piše prevajalec (30): *Grdo je psoval, kaj vem, nepremišljeno* (On materšinničaet po čem zrja) — rekli bi: *vsevprek, na slepo. Horošem* (31) pomeni *dobrem, ne najboljšem* (kak u nas v horošem klubu). V stavku: *Na mizi pred njimi ... in odprti lonci z raznimi konzervami* (Na stole u nih ... , otkrytye banki s raznymi konservami) niso mišljeni lonci, temveč doze, odprte konzerve; rus. *konzervy* pomeni tu samo vsebino konzerve. (32): *Popil sem tudi drugega in spet se nisem dotaknil prigrizka, smelo sem stal na nogah in si mislil* (Vypil ja i vtoroj ... , na otvagu b'ju, dumaju) — *na otvagu b'ju* tu ne označuje Andrejevega telesnega, temveč njegovo duševno stanje; avtor hoče povedati, da se je Sokolov obešenjaško odlečil, da izpelje svojo igro do kraja, pa naj velja, kar hoče.

Evo, kaj, Sokolov (Vot čto, Sokolov) nikakor ne zadene pomena *vot čto*. Primerneje bi bilo: *Vidiš, Sokolov, ali: Poslušaj, Sokolov*. — *Izstopil sem iz poveljniške barake* (Vyšel ja iz...) je čudno, ko vemo, da je govora o baraki, ne o kakšnem vozilu. V sklopu: *Na vsakega je prišel košček kruha, velik kot škatljica (!) vžgalice, sleherni reženj smo natanko pretehtali v roki* (... každuju krošku brali na učet) bi bilo pravilno: računali smo z vsako drobtino. Namesto superlativa je prevajalec zapisal pozitiv: ... *bilo nas je tri sto krepkih* (čelovek trista samykh krepkih) — *najkrepkejših; priganjaška pisarna* (šaraškina kontora po stroitel'stvu dorog) je bila dejansko *organizacija*; za okope navaja *obrambne meje* (oboronitel'nyh ružežj). *In ni mi treba pobegniti samemu* (I nado ne odnomu mne bežat') je netočno za: In sam nikakor ne smem pobegniti. *Zapravka je bencinska preskrbovalna postaja*. Ko beremo: ... *popeljal sem ga med ruševine, ga iztresel iz plašča* (... vytrjahnul iz mundira), moramo vedeti, da se je to dogajalo junija in da tedaj Nemec ni mogel imeti na sebi plašča. Stilistično in vsebinsko napačno je sledeče: ... *meni pa toliko, da mi (!) ni srce poskočilo v prsih* (a u menja serdce iz grudi čut' ne vyskakivaet — toliko, da mi ni srce skočilo iz prsi. Tu gre za živčno napetost, ne za veselje.

Pri opisu Andrejevega napada na debelega majorja je zašel prevajalec v zagato, iz katere se je malce nespretno reševal. Tako pravi: ...delovno obleko sem zatlačil za naslonjalo zadnjega sedeža, telefonsko žico sem ovil okoli majorjevega vratu in jo privezal z vozlom za kljuko; v originalu pa je za oba prevajalčeva izraza, *delovno obleko* in *kljuko*, en in isti izraz, namreč *montirovka* (...montirovku vbil za spinku zadnega sidenija, telefonnyj provod nakinul na šēju majoru i zavjazal gluhim uzlom na montirovke).

Zaradi napačnega besednega reda je nastala zmeda pri: Preden so se ovedli in pričeli streljati z mitraljezom za avtomobilom (vejica!) sem bil že na ozemlju nikogar in se *pentljal huje ko zajec med lijaki*. Podobo *ko zajec med lijaki* je na prvi pogled tako razumeti, da so ti zajci med lijaki nekaj določenega, morda posebno nagli zajci; v resnici pa se *med lijaki* nanaša na vožnjo Sokolova. *Državna nagrada* (pravitel'stvennaja nagrada) ne pomeni nič drugega kot *odlikovanje*. *Poleg gostilne* (in *okoli gostilne* bi prevedli s: pri gostilni, pred gostilno; tudi v nekaterih drugih primerih, ki jih tu ni vredno posebej navajati, beremo v tem prevodu slov. *poleg* za rus. *vozle*, pri čemer je poleg pomensko ožji kot *vozle*. — *Previdno sem ga položil v posteljo ... natovoril moko* (*sgruzil hleb*) — tu je pravilno ravno nasprotno od *natovoril*, namreč *iztovoril žito*, kar nam potrjuje tudi poprejšnja navedba, po kateri je Sokolov na poti k silosu z dečkom zavil domov in tovor šele potem odpeljal naprej v silos. *Telovadne hlačke* (*trusiki*) so tu navadne kratke hlačke, čeprav so kratke hlače lahko tudi telovadne in navaja Pretnarjev slovar *telovadne hlačke za trusiki*. — *Da bi me tam srečal* (*vstrečat' menja*) pomeni: da bi bil pri meni (46). *Seveda, ženske so dvignile krik, ljudje so se razbežali* (*Baby krik podnjali, narod sbežalsja*) bi bilo pravilno: Babe so zagnale krik, in ljudje so zdrli vkup.

Za konec bi omenil še: *Za sedaj pa še koračim po ruski zemlji* (*A sejčas poka šagaem s nim po ruskoj zemle*). Sokolov ne korači sam, če imamo v originalu s *nim*.

Franc Jakopin

HRVATSKI ČASOPIS »JEZIK«

Rada bi na kratko seznanila bralce JiS s časopisom naše stroke, ki obravnava samo vprašanja knjižnega jezika. Izhaja že 8. leto v Zagrebu in ga izdaja Hrvatsko filološko društvo pod uredništvom J. Hama, M. Hrasteja in Lj. Jonkeja. Časopis ni strogo znanstven, ampak je namenjen predvsem praktičnim vprašanjem knjižnega jezika. Torej je po svojem namenu blizu JiS, po vsebini in po problemih, ki jih obravnava z različnih zrelišč, pa je širši. Iz tega lahko sklepamo, da je v hrvatskem kulturnem središču knjižni jezik veliko bolj predmet znanstvenih razpravljanj kot pri nas. Vprašanje knjižnega jezika je sploh po svetu zelo aktualno, zlasti zaradi stilnih raziskav in pa deloma zaradi težnje, da se v strukturi jezika najdejo tiste zakonitosti, ki bodo pripomogle k uresničenju dokončne zamisli strojnega prevoda, in seveda, ker to zahtevajo vsakdanje kulturne in umetniške potrebe govora in pisanja, če se hočemo sporazumeti.

Dotaknila se bom samo člankov, ki se stikajo s problemi našega knjižnega jezika, a se bližajo rešitvam na problemsko razsežnost z različnih pogledov in smeri.

Zaradi sodobne tematike je tudi za nas izredno zanimiv Rogičev članek »Naš jezik u svetlosti društveno-privrednog preobražanja«; v njem se seznanimo z vzroki, ki delujejo na nagle, občutne spremembe povojnega pogovornega knjižnega jezika. Kako uravnati normo, da bo jezik živ in sodoben, po svojem besednem izboru in miselnem poteku pa čist in pristen? To je problem, ki po naglih družbenih spremembah vedno stopa v ospredje, a je dokončno nerešljiv. Vendar naloga jezikoslovcev je, da ga vsaj uspešno rešujejo. Ravnati se je treba spet po zmernem purističnem načelu in treba je v množici novega jezikovnega gradiva (tujke, sintaktični barbarizmi, aktivistične fraze, napačne stave predlogov itd.) oprezno izbirati tisto, kar je v skladu z duhom in razvojem srbohrvatskega jezikovnega razvoja — takšno je ob tem problemu tudi naše stališče. V novo smer podrobnejših raziskav, segajočih po eni strani v stilistiko, po drugi strani v sintakso, nas vodi Živanović v članku »Dioba glagola po značenju«. Izhajajoč iz osnovne definicije glagola, je postavil dve temeljni skupini: evolutivno, za katero je značilna uporaba energije, in statično, ki jo označujejo dejanja ali stanja, pri katerih se ne troši energija. Tako gledanje na problem nas vodi do novih, širokih pomenskih raziskav glagola in v dojemanje neopaznih subtilnosti, ki se često v jeziku podzavestno javljajo. Prispevek istega

avtorja (1. št. 1960) »Podjela glagola po vidu«, je v nekem smislu nadaljevanje omenjenih ugotovitev. Iz obeh izzveneva obžalovanja vredna ugotovitev, da ni enotne znanstvene slovnice terminologije. Prav to je pogosto vzrok mnogih znanstvenih razhajanj beograjskih in zagrebških lingvistov. V imenovanem članku nam avtor na široko niza problematiko glagolskega vida v slovanskih jezikih na osnovi predmetne literature. Glagolski vid je namreč v slovanskih jezikih sestavni del glagolskega pomena, česar se prav zavemo šele pri prevajanju iz zahodnoevropskih literatur, kjer vlada drug princip. Na primerih »pisati, napisati« itd. dokazuje, da gre za pogled na glagolsko dejanje, ne pa za trajanje ali izvršitev glagolskega dejanja. Z docela druge strani se je lotil vprašanj knjižnega jezika Berus, ki nam ob svojem članku »O redu riječi u rečenici« razkriva široke, nove možnosti raziskovanja. To izredno zanimivo in posebno v umetniškem delu stilno važno sredstvo je neraziskano ne samo pri nas, ampak tudi pri drugih Slovanih. Pogoste sintaktične napake v tekstih, pojasnjuje avtor, nastajajo zaradi mešanja subjekta z objektom in obratno. Povzročja jih prav meja fleksijskih možnosti srbohrvatskega jezika. Avtor se naslanja na ugotovitev, da je razpored osnovnih pojmov odnosov v jeziku odvisen od morfološkega sistema posameznega jezika, in da jeziki z bogato fleksijo kažejo elastičnejšo razporeditev stavčnih členov kot jeziki z okrnjeno fleksijo ali brez fleksije. Pa ne samo besedni red, ampak tudi glas kot najmanjši jezikovni element v umetniškem delu često odloča o kvalitetni moči izraza, seveda na svoj način. O tem nas pouči tehten članek Babića »Glasovi u riječima i umjetničkom djelu«, ki je zanimivo pisan s stališča stilne interpretacije del, a je učvrščen na znanstven način s pomisleki lingvisti. Gre za načelno vprašanje, ali je glas kot zvok izven jezikovnega sistema že sam na sebi simbol pomena, kar ni nov problem. Po razčlenitvi simbolne vrednosti glasov in onomatopoejskih besedah, sinestezijah itd. avtor zaključuje, da je glasovna simbolika mnogo manjša, kot kaže videz. Za ponazoritev gibanja v narodi ni značilen samo posamezen glas, ampak glasovni sestav cele besede, kar je odločilno za onomatopoijo in za sinestezijo, ki še posebno daje jeziku veliko možnosti za raznovrstno spajanje pojmov. S tem postaja važno umetniško in stilno izrazno sredstvo. Vendar prevladujoči ali ponavljajoči se glas zunaj konteksta nima absolutne estetske vrednosti in to prav zaradi individualnega doživljanja sinestetikov, bodisi da gre za barve ali za glasove. Pa če se s tem sprijaznimo, da so glasovi neki simboli, problem prihaja spet do izraza v diahroniji in sinhroniji glasov in treba je priznati, da glasovne spremembe (vuk : vuče : vuci) podirajo temelje vsakemu čustvenemu sestavu glasovne simbolike. Kako naj rešimo vprašanje prevodov in slovarjev z glasovno simboliko? Z doživljanjem vsebine se ustvarja občuteno delovanje glasu in to mu daje vrednost, ki je po izvoru nima. Avtor sodi, da poedini glasovi nimajo čustvene vrednosti sami na sebi, ampak jo dobijo šele v zvezi s sosednjimi glasovi, z besedo in njenim pomenom, z besedo in stavčno intonacijo ter ritmom.

Bolj praktičnega pomena, a važna zaradi nazora o sestavi tujejezičnih slovarjev je Krešičeva ocena »Zorin Englesko-hrvatski rječnik«, kjer ob kratkem historiatiu hrvatsko-angleških slovarjev in analizi novega slovarja spoznamo zahteve in potrebe današnje prakse in novo zahodnoevropsko leksikografsko metodo. Kje je ključ za aktualnost slovarjev, da bodo ustrezali vsem raznovrstnim zahtevam? Predvsem v gradivu vsakovrstnih sodobnih publikacij, v večjem upoštevanju fraz, idiomov, strokovne terminologije, v izboru iz slanga itd., a vsemu temu je treba dati živ, primeren domači izraz, ne papirnate prevode.

Nadalje so po svoji ožji problematiki zanimivi polemični članki Brozovića. V prvem, »O pisanju stranih imena«, se izreka za podobno pravopisno rešitev, kot je naša, ker povzroča fonetični princip pri njih težave v pisavi in se tudi ne da dosledno izpeljati. V članku »O značenju i upotrebi riječi puk, narod, nacija i srodnih izraza« po vestni analizi poudarja važnost in jasnost najbolj vsakdanje terminologije, kar prihaja vedno bolj do izraza v nepravilni časopisni rabi, ki prinaša množico nesmiselnih tvorb in definicij; ob tem se avtor stika z Rogičevim problemom. S področja literarne teorije je posebno dragocen Čubelićev prispevek »Stilsko-izražajne karakteristike nar. pjesama iz razdoblja Narodne revolucije«, kjer z upoštevanjem različnih, zgoraj omenjenih aspektov lahko iz besednega gradiva izluščimo značaj, nazor, idejo ljudskega borca ter mešanje starih in novih ljudskih stilnih elementov. V članku M. Turića »Govorne vježbe na akademiji za kazališnu umjetnost« spoznamo težavne strani in naloge retorike, ki zahteva harmonično povezavo govora z vsebino. Skratka, spet težnja, da se najdejo sestavine, ki so bistvene za kulturo govora.

Martina Orožen

3. NAŠI KNJIŽNI PREVODI IZ LUŽIŠKE SRBŠČINE. V knjigi lužiškosrbskih ljudskih pravljic »Leteča ladja« (1959) sem zapisal, da je to »prva knjiga iz slovstva Lužiških Srbov med Slovenci« (140). Po mojem sedanjem znanju to ni res. »Leteča ladja« je vsaj tretja knjiga iz lužiške srbščine, prevedena v slovenščino.

Prvo tako knjigo predstavlja 5. snopič Gabrščkove »Slovanske knjižnice« (1893). Tu je Simon Gregorčič ml. prevedel dve »humoreski« in eno »povest«. Za nobeno ne navaja pisateljev. Tudi Simoničeva Slovenska bibliografija jih ne razrešuje. Na enega izmed pisateljev je opozoril France Bevk v drugi knjigi iz lužiške srbščine (1930). Avtor humoresk je (časovno) prvi lužsrb. humorist Mikławš Bjedrich, pišoč pod psevdonimom Radlubin (1859—1930). Brez posebne oblikovalne moči, z majhnim umetniškim prizadevanjem, brez globine in na zelo preprost način je pisal zabavne, rahlo humoristične zgodbe in anekdote iz vaškega življenja, brez izrazite časovne, nacionalne ali celo socialne barve. Vedra živahnost in nezahtevnost njegovih humoresk je v časnikih in koledarjih budila predvsem ljubezen do branja in do živega jezika. Nekaj humoresk, ki jih je kakih petdeset, je izdal tudi v drobnih zbirkah.

Gregorčič je prevajal po prvih objavah. Prva humoreska »Cesarja je šel gledat« ima v izvorniku naslov »Na zlotym kwasu« (»Na zlati poroki«). Prevajalec je postavil zgodbo na Dunaj v čas srebrne poroke cesarja Franca Jožefa. Ni dvoma (izvornik mi ni na razpolago), da Radlubin Lužičana ni pošiljal ogledovat si dunajsko cesarsko mesto in tujega cesarja, ampak da ga je poslal na zlato poroko nemškega cesarja Viljema I. v Berlin. Ta lužiški popotnik je motivni prednik našega Matajevega Matije. Črtica je izšla 1882 v časopisu Lužica. Naslednje leto je prav tam izšla druga prevedena Radlubinova humoreska »Skóržba« (»Pravda«, v prevodu »Pravdar«). Iz istega letnika istega časopisa je »povest« »Preužitkar« (v izvorniku »Wuměnkār«) neznanega mi pisatelja J. M. Sporosowega.

Druga knjiga iz lužiške srbščine v slovenščini, je »Ponesrečena zaroka in druge povesti« istega pisatelja Radlubina, ki jo je prevedel France Bevk (Trst, 1930). Naslovna črtica je »Rozkaľany slub« iz zbirke »Serbska knihownja« (1918), črtice »Stara jabłana« (»Stara jablučina«), »Preizkušnja srčne žile« (»Pruha wutrobineje żyty«) ter »Zdravo knajpanje« (»Strowe Kneippowanje«) pa so iz iste zbirke 1914. Kdaj so bile omenjene črtice objavljene prvokrat (mogoče šele v imenovanih zbirkah), nisem mogel ugotoviti.

Obe knjigi prinašata prevajalčev splošen oris Lužice in njenih prebivalcev ter še posebno lužiškosrbskih nacionalnih in kulturnih prizadevanj. Bevkov epilog, ki vsebuje v vezani in nevezani besedi tudi nekaj prevodov iz lužiške poezije, je doslej najboljširnejša informacija o lužiškosrbskih slovstvih v slovenščini.

(Literaturo o predmetu mi je ljubeznivo dal univ. prof. ing. P. Jušič iz Zagreba. Bili so to izpiski iz različnih del ter knjigi J. Golabek, Literatura serbsko-lužicka, Katowice, 1938, ter J. Páta, Zawod do studija serbskego pismowstva, Budyšin, 1929.)

Ni pa lužiškosrbsko delo povest, ki je izšla 1926 v Ljubljani pod naslovom »Hanka«. Povest je napisala Nemka Amalie Marby (1834—1915), ki pa je mogla biti dolnjelužiškega rodu, saj se je rodila v glavnem mestu Dolnje Lužice Chóšebúzu (nem. Cottbus). Na njen slovanski izvir kaže tudi y na koncu priimka. Vsekakor je bila vsaj ponemčena in ni v lužiščini ničesar napisala. Njeno prozno delo je izhajalo v letih 1880—1914. Kakšna je bila smer njenega pisanja, moremo sklepati po »Hanki«, ki je v izvorniku izšla 1889. Zgodba pripoveduje o lužiškem dekletu, ki se iz službe v nemškem meščanskem krogu vrne na svoj rodni dom in se tu počasi spet vrašča v lužiško narodno in nacionalno okolje. Ideja o zvestobi domačemu jeziku, lužiško-srbskim navadam in kmečki starosvetnosti je podana z romantično-realističnimi sredstvi. Pisateljica zagovarja lužiško nacionalno misel. Slovenski prevod ne navaja pisateljice na notranji naslovni strani, a na zunanji naslovni strani, ki jo je narisal Henrik Smrekar, je zapisano samo »A. Marby«. Podnaslov na notranji naslovni strani »lužiško-srbska povest« bi lahko zavajal v misel, da imamo opraviti s povestjo, ki je bila napisana v lužiški srbščini. O nemštvu avtorice nas pouči le opomba pod črto na str. 12, da našo »povest piše Nemka«. (Nekaj podatkov o A. Marbyjevi ima Koshev nemški lit. leksikon, 1953.)

Tako predstavlja knjiga izbranih lužiškosrbskih pravljic »Leteča ladja« iz lanskega leta tretjo knjigo, ki je bila pri nas prevedena iz lužiškosrbskih slovstev.

4. ŠALJIVKA O ZAMENJANI KRSTI. V članku »Kulturne povezave na velike razdalje« JiS IV, 123) in v razpravi »Ljudska povestica o napačni krsti« (zbornik »Alpes Orientales«, SAZU, 1959, 13—32) obravnava dr. Ivan Grafenauer ljudsko povedko, kako pogrebci ob pokopu v hudi zimi zamenjajo krsto z mrličem in krsto s suhimi hruškami in namesto mrliča zagrebejo hruške. Ko razbira poročila o tem ljudskem pripovednem motivu iz Vzhodnih Alp in njihove neposredne bližine, izraža prepričanje, da mora tako ljudsko izročilo obstajati tudi v Srednji Evropi, čeprav ne more navesti za to nobenega zapisa.

Iz Srednje Evrope morem navesti šaljivko o napačni krsti iz knjige »Revna predica« (»Chudá přadlena«, 1940, 306) češke pisateljice Jarmile Glazarove. (O pisateljici in posebej o značaju njene »Revne predice« gl. esej v sloven. prevodu njenega romana »Advent«.) Glazarová je to povedko slišala na Valaškem. Navaja jo, kakor da se je v resnici zgodila v nekem hribovskem kraju. Valaško je pokrajina kmetov in pastirjev med slovaško mejo ter moravsko-šlezijskim razvodjem, gorski svet gornjih tokov Bečve in Ostravice. Zgodbica pripoveduje:

V bajti neke v hribih sta živela preužitkarja. V skrbi za poslednje reči sta si omislila suhi, bukovi krsti in ju spravila na podstrešje. Jeseni je bila izredna letina hrušk. Nasušila sta si jih toliko, da jih že nista imela več kam spraviti. Da ne bi prišle do njih miši ali da ne bi splesnele, sta jih shranila v eno izmed krst. »Zdrava sva še,« je dejal starec, »upajva, da se nama ne bo še nič zgodilo.« Prišla je zima, snega je zapadlo do dimnika in starec je za pljučnico umrl. Ker ga niso mogli odnesti na blagoslovljeno pokopališče, so ga položili, kakor je to bila tudi sicer ob hudih zimah navada, v krsto na podstrešju, da počaka odmeke. Ko so zameti splahneli, so sosedje odnesli krsto k cerkvi in jo pokopali. Pa je prišla pomlad. In čim več je bilo sonca, tem bolj čudno je dišalo s podstrešja. Šli so gledat, pa so videli, da so krsti zamenjali in v resnici pokopali krsto s suhimi hruškami namesto z mrličem.

Viktor Smolej

VSAKEMU SVOJE

Analiza v JiS V, 128 je logično pravilna, vendar nam to še ni zmeraj zadosten razlog, da kake stalne rečenice zato že presukavamo. Z vprašanjem so se že davno srečali drugi naši besednjakarji in slovničarji. Tako ima Pleteršnik pod svoj vprašanje tudi s te strani obdelano in ni za njim nihče povedal nič novega. Na prvem mestu navaja: »prisvaja kaj subjektu istega stavka«, potem pa na drugem mestu: »prisvaja kaj mišljenemu, dasi ne tudi gramatičnemu subjektu«: *pustite vsakemu svojo! dati vsakemu v svoje roke* (Levstik), *sodba o svojem delu ne pristoji meni* (Levstik); *sin moj, um svoj; s svojo roko podpisati, svoje glave biti, po svoji volji ravnati, preveliko svojo voljo dati* = *prostost, sodnija določuje o svojem in tujem* (Vrt.), *svoja korist* »Eigennutz«, *vsakemu se svoje najlepše zdi* (n. pr.); *iskrice so svoje rože, svoji smo si, smo ni nekaj svoji* = v rodu; *bolj če je svoj, bolj se ga boji*.

Iz tega so doslej pobirali zglede vsi, ki so obravnavali to vprašanje. Breznik je v 1. izd. slovnice (1916) prav tako ločil te dve vrsti uporabe, ko dodaja pod »b) v pomenu lastne posesti kakor nemški *sein, eigen*«, potem navaja nekaj Pleteršnikovih zgledov, dodaja pa še Slomškov stavek: *Zvestoba v svojem stanu je mati ... sreče*. V kasnejših izdajah je to točko umaknil; zdela se mu je najbrž bolj slovarska kakor slovnična. Tako je tudi nobena naslednjih slovnice ne prinaša. Pač pa jo imajo po vrsti slovarji, zlasti pa SP 1950 skoraj po besedi iz Pleteršnika in z njegovimi zgledi.

Gotovo je, da je zaimsek *svoj* zaživel tudi zunaj ostro začrtanih mej logične uporabe, ker je zaznamoval svojino sploh; v tem pomenu je razvil celo vrsto izvedenk, koder se komaj še zavedamo zveze s svojilnim zaimkom. Mislim, da je pač nekaj pomagal tudi tuji vpliv, zakaj krilatice *Vsakemu svoje* ni papirnata, čeprav se je močno razživila prav v zadnjih desetletjih s političnimi boji. Ljudje pa pravijo: *Vsakemu ta svoje!* To je tesno po nemškem: *Jedem das Seine*. Po logični analizi je krilatice sicer napačna in pomeni pravzaprav nekaj drugega, kakor bi rada povedala, toda razumemo jo vsi enoumno. Takih zvez po smislu (»kata synesin«) imajo vsi jeziki, zato je seveda prav, če kdo piše: *Vsakemu njegovo!* ne bi pa zaradi tega že preganjal *Vsakemu svoje!* Prav tako ne drugih primerov, ki jih navaja SP 1950.

J. S.

NOVEJŠE »CVETKE« S SOSEDOVEGA VRTA

V zadnjem času pogosto slišim v našem društvenem in družabnem govoru besede in besedne zveze, posnete po srbskem in hrvatskem jeziku. Zaradi enakovlačja so prenesene k nam, ne da bi se govorci zavedali, da nekatere pomenijo pri nas nekaj drugega. N. pr.: *razprava po poročilih* — mišljena je razprava o poročilih, saj nihče s tem ne namerava ugotavljati, da razprava sledi poročilom; *častiti koga* — gostiti koga — se vedno bolj trdovratno opriema našega vsakdanjega govora; *sto po sto* — stoodstotno; *koristiti kaj* (n. pr. vozne olajšave) je v slovenščini nepravilna zveza; šlo bi: izkoristiti in okoriščati se, izkoniščati pa že manj zaradi peiorativnega prizvoka, nemara uporabljati?; *veza* namesto zveza; na vprašanje: Kam potuješ redno dobivamo odgovor: *Za Maribor, pravilno v M.*; večkrat si še prevajalci leposlovnih del v naglici ne vedo pomagati pri shr. deležniku zahvaljujuči in ga tudi v prevodu uporabljajo *zahvaljujoč*, čeprav je pravilno *le*; zaradi, *po*, v *vlaganje* — trud, prizadevanje (po zalaganje, zalagati se SP označuje s križcem in predlaga zavzemati se) — ima pri nas zgolj predmetni pomen, kot *vlaganje* papirja, sadja, denarja; tudi fraza *bilo je govora* — govorilo se je — ki že lep čas straši pri nas, prihaja od sosedov, podobno *voditi računa* — računati s čim, upoštevati kaj; vedno znova se ponavlja napačna raba: *o tem smo razgovarjali* — smo se pogovarjati itd. Za vse to ima že Jurančičev slovar domače izraze.

Leopold Stanek

OD KOD BORE, BORJAČ, GIR?

Po Pletersniku pomeni *bore* »sehr«. Ramovš (H. Gr. II, 156, 294) in Bajec (SR V—VII, 213) razlagata, da gre za vokativ sing. *bog* > *bože*. Intervokalični ž naj bi pred e doživel prehod ž > r: **bože* > *bore*. Beseda se rabi adverbialno (*bore malo* »sehr wenig«, iz »mein Gott, wie wenig«) in adjektivno (*bore človek* »arm Mensch«, po Ramovšu iz »mein Gott, was für ein armes Mensch«).

Že v stari visoki nemščini imamo primere, kjer adj. *bora* / *pora* (iz stvn. *bor* »Höhe«, gl. Kluge s. v. *empor*) v zvezi z adverbom in adjektivom izraža v afirmativnih stavkih stopnjevanje, *nekaj, kar je čez mero, kar neko drugo stvar presega: boralang* »zelo dolg«. Isti pomen ima starososaška prevojnja stopnja *bar*. Po naravnem razvoju dá stvn. *bora* > srvn. *bore-*, *bor-* »sehr, gar«, ki je v tem pomenu in v enaki rabi pogosto izpričano (*borguot, borsère, bortiuere, borwol* itd.). Pomen besede pa je lahko tudi netočen, zabrisan, s pridihom ironije, tako da nastane iz stopnjevanja — *ironična negacija: bore-gröz* »ironično »zelo velik«, to je »majhen«, *bore-holt* »nicht sehr gewogen«. Zaradi tega je beseda v starejši nemščini večkrat združena z nikalnico *ne-*, *en-* v *nebore, enbore* (Lexer, Mhd. Wb. s. v.: Braune-Helm, Ahd. Gr.⁵ § 32: Henzen, Dte Wortbildung 273).

Raba je dokazana v stari visoki nemščini, n. pr. Ludwigslied (rensko-frankov. narečje, 9. stol.), v Notkerjevih delih (aleman. dialekt okolice St. Gallen, 10. stol.), zlasti pa v srednji visoki nemščini, n. pr. v millstadtskem in dunajskem rokopisu Genesis, pri Hartmannu von Aue (jugozahod. nem. jezikovno območje, 12./13. stol.) idr. Stopnjevanje z *bore* »sehr« se je ohranilo vse do današnjih časov v — Švici (Benecke-Müller-Zarncke, Mhd. Wb. I, 150 ss.). Habsburžani in njih uradništvo so prvotno govorili alemansko narečje, saj izhaja njih rod iz Švice.

Adjektivni značaj tipa *bore človek* »miser« je poznejša, verjetno slovenska aplikacija. Pogoji za to pa je bil dan že z ironično negacijo v starejši nemščini, *buren pair* koroške ljudske pesmi bi končno lahko bilo iz srvn. *ein boregröz bür* ali *nebore / enboregröz bür* (> *bour* > *baur*), ironično »Grossbauer«, to je »majhen, reven kmet«. Srvn. raba je izhodišče tudi za tip *nebore, boren* (drugače Ramovš l. c.).

Beseda *borjác* »Hof«, *börjač* »Viehhof, ograjen prostor okoli svinjaka« (Pletersnik; po njem namesto *oborjač*) še ni razložena. Prim. še *obör* »ograja, Zwinger« in *obóra* »Tiergarten, eingefriedetes Feld« (Pletersnik). V primorski hiši je *borjač* »dvorišče«, ki ga obdajajo gospodarske pritikline (Narodopisje Slovencev I, 81 ss.). Predgerm. koren **bhū-* »graditi« oz. **bhū-ro*, ilir. *býrion* »prebivališče, hiša«, dá v germ. **būra* »gajba, del hiše, shramba«, stvn. *bür* »hiša, kletka«, frankov. *bürja* — prvotno hlev, v 9. stol. gospodarsko poslopje, prostorninsko ločeno od stanovanjske zgradbe (Torp 273; Gamillscheg, Romania-germ. I, 187 ss.; Kluge s. v. Bauer). Na Portugalskem se je ohranila svebska beseda *burjō* »Behausung« (Stammler, Dt. Phil. i. Aufriss I², 655); prim. stfranc. *buron* »koča«.

Beseda in reč sta razširjeni zlasti na Primorskem, Krasu in Notranjskem, a tudi na Dolenjskem in okoli Frama (Caf), beleži jo tudi Cigale (Viehhof). Ako izhajamo iz spoznanja, da je bilo bivališče, hlev ipd. prvotno ograjen prostor, gre v našem primeru za zelo staro izposojenko. Ali je sprejeta iz langobardščine preko Romanov (na Primorskem, prim. prvotni poudarek *bórjač*) ali od Frankov, Bavarcev (prim. na Češkem *obora*) ali od kod drugod, je težko reči. Zanimivo bi bilo mnenje romanistov in slavistov.

Ločiti je rezijansko *gir* »grča« (Pleteršnik) od *gir* »osti ali vilice za lov rib« (Savinjska dolina) in *geger* (Slovenske gorice, prim. Narodopisje Slovencev I, 116). Pri zadnjih dveh besedah gre za izposojenko iz srvn. *gēr* »kopje z železno konico« (Kluge s. v.). Besedo smo si izposodili kar dvakrat, v germanski dobi je dalo germ. **nabagaizas* slov. *nabozec*, č. *nebozez* itd. »sveder«, *gir* pa je prevzeto v srednjem veku, pač s predmetom. Naprava za lov rib (vilice) se v starejši nemščini imenujejo tudi *ger*, prim. *fisker* »fiscina« (8.—10. stol.), *ker* »tridentem« (10.—12. stol.), *ger* »falarica« (11. stol.). Čeprav je apelativ *ger* »kopje« nekako ob koncu srednjega veka izumrl, srečujemo besedo v pomenu »osti« še v 16. in 18. stol. v tako imenovanih »tribarskih redih« (Fischerordnung), n. pr. 1570 v Würzburgu (Gehr, mit welchem die Barben gestochen werden, prim. Schmeller-Frommann, Bayer. Wb. I, 930) idr.

Dušan Ludoik

PREDMET, ODVIŠEN OD NEDOLOČNIKA

Vprašanja, v katerem sklonu stoji predmet, odvišen od nedoločnika, pri zaničkanem povedku, po mojem še nismo do kraja razčistili. Vsi, ki so skušali najti za to ustrezna pravila, so iskali primerov v slovstvu, skušali pravila logično podpreti ali jih uravnati po svojem občutku. Zadnje je storil n. pr. Janez Gradišnik v članku »Se o nedoločniškem predmetu« (JiS IV, 4), kjer zagovarja rabo akuzativa v več primerih z utemeljitvijo, da se sicer rabi genitiv v drugih slovanskih jezikih in da je bilo tako tudi v starejši slovenščini, v novejšem času pa da se je začel občutek za take stavke spreminjati in da se je tehtnica nagnila bolj k akuzativu. Vprašanje je pa, ali je jezikovni občutek današnjih pišočih ljudi tako zanesljiv, da bi se smeli po njem ravnati, ko pa govori raba pri naših starejših pisateljih za genitiv. Ali ni ta občutek le privzgojen deloma po neki prisiljeni logičnosti, deloma pa po pravilih dosedanjih slovníc? Kako naj se torej lotimo tega vprašanja, da ne bomo delali jeziku sile? Če je prav, da se v drugih slovničnih vprašanih sklicujemo na ljudski jezik, bo tako prav tudi v tem primeru. Žal pa so naši ljudski govori zlasti v sintaksi še vse premalo preiskani, da bi nam mogli v vseh vprašanih pokazati pravo pot. Kljub temu pa moramo tudi to vprašanje rešiti v skladu z ljudsko rabo.

Ker že dalje časa zbiram sintaktično gradivo za črnovrški dialekt, naj poskusim tu primerjati rabo genitiva in akuzativa pri nedoločniku v tem narečju s pravili v naših slovnícah in v člankih piscev, ki so se doslej ubadali s tem vprašanjem.

Nedoločnik kot osebek ali predmet. Pravilo, da stoji nedoločnikov predmet pri zaničkanem povedku navadno v tožilniku, če je skupaj z nedoločnikom, za moj dialekt ne velja, ker sem v takih primerih slišal vedno le roditeljski: Ni mi mogoče vsega pojesti. Grunta prodati pa res ne mislim. Prav tako sem slišal vedno le genitiv, kadar nedoločnik in njegov predmet ne stojita skupaj: Vsega tega res ne gre praviti otrokom. Se mu ne ljubi vrat za seboj zapreti.

Da ne gre ločiti nedoločnika od njegovega predmeta, češ da spadata v stavku skupaj, to se po vsem, kar sem sam slišal iz kmečkih ust, ne ujema z ljudskim jezikom. Stavke »Odgovora ne bo težko najti« je po moji izkušnji docela ljudski. Tudi je stilistično boljši kakor stavek v obliki »Odgovor najti ne bo težko«, ker ima naglašeni besedi na markantnih mestih, to je na začetku in na koncu.

Po tem, kar me uči ljudski govor, je tudi stavek »Ta pa ni nehala, odkar je prišla, poljubljati mojih nog« pravilen, saj sem slišal v svojem dialektu stavek, kot: Pastir ni nehala živine pretepati. Ne more nehati tobaka kaditi.

Predmet pri imenih, ki se vežejo z nedoločnikom. Tudi v takih primerih sem v svojem narečju slišal zmeraj le roditeljski: Nimaš pravice, otrok pretepatati.

Če na kratko povzamem povedano, moram pribiti: V mojem dialektu stoji genitiv v vseh primerih, ki jih navajajo naše slovnice, in tudi v vseh tistih primerih, ki jih je zapisal Janez Gradišnik v omenjenem članku. Če je tako v črnovrškem narečju, bo gotovo tako v vsej rovtarski dialektični skupini. Za druga slovenska

narečja tega ne morem trditi, čeprav se mi vsiljuje misel, da utegne biti tudi tako. Kaj sledi iz tega za knjižni jezik? Ne oddaljumo knjižne slovenščine od ljudskih govorov, glede rabe genitiva, odvisnega od nedoločnika, pa vsaj tole: ne štejmo ga med napake. Potem pa še to: Po moji sodbi nikakor ne gre, da bi se v slovničnih rečeh ravnali po današnjem občutku šolanih ljudi. Kaj vse je za tak občutek danes pravilno! Današnji izobraženec nima več občutka, kaj je ljudsko, kaj izposojeno, kaj narejeno. Poslušajmo rajši preprostega Slovenca, ki ga ni moglo zavesti na krivo pot logično razčlenjevanje. Doslej smo si vsega preveč izposodili ali pa se naslonili na tujo rabo. Ta napaka se vleče že od Trubarja dalje. Menda bo držala sodba literarnega zgodovinarja Slodnjaka, da se je naš prvi pisatelj vse preveč ravnal po potujčeni tradicionalni slovenščini slovenskih pridigarjev, vzgojenih v tujem jeziku, in da bi bil pisal lepšo slovenščino, če bi se bil naslonil bolj na ljudski jezik.

Ivan Tominec

NEKAJ ZANIMIVIH BESED

Med sinonimi za ptiča »Meleagris gallopavo« omenjata Cigale in Pleteršnik samo za samico tudi naziv *jana*. To ne more biti nič drugega kot zelo obrušena skrajšava za **indijana*, prevzeta iz starejšega učenega imena latinsko *indianus*, *indiana*, nemško dialektično še danes *Indian*. Iz latinskega naziva je tudi sbh. *indijun* in poljsko dial. *indijun*, medtem ko je sbh. *indijot* iz italijanskega *indiotta*. V drugih slovanskih jezikih prevladujejo izvedenke iz lat. *indicus*, pol. *indyk*, slš. *indyk*, rus. *indjuk*, *indyk*, ukr. *indyk*, *hyndyk* itd. Tudi francosko *dinde*, *dindon* je iz starejšega *poule d'Inde*.

Na Koroškem je še v rabi za samca naziv *morak*, ki ga navajata že Gutschmann in Jarnik. Zaradi češkega *morák*, *morka*, dialektično tudi *norák*, *norka*, slovaško *moriak*, *morka* »Meleagris gallopavo« je slovensko *morak* bolj verjetno izposojenka iz češčine kakor domača tvorba, čeprav je vse to tvorjeno iz onomatopoje *mor*, posne-manja ptičjega glasu, nemško tudi *Mierhoug* (pravilna razlaga je že pri Dobrovskem). Slovensko *puran*, *purman*, *pura*, sbh. *puran*, *pura* ima podobno ime tudi v ruščini, kjer je že Miklošič (EW 267) opozorjal na dialektično *puryš*, *purycha*. Ta imena še vedno delajo težave. Ruščina pozna glagol *pyrit'se* »našopiriti se« (iz tega izvaja vse troje Vasmer, REW II 467), srbohrvaščina pa *zapuriti se* »zardeti« (tako Matzenauer, Listy filol. XIV 410). Slovenska imena so verjetno izposojena iz srbohrvaščine, *purman* je nastalo analogno po *racman*. Vendar je v slovenščini tudi verbum *purkati* »gruliti« (golobje purkajo), kar bi bilo še najbolj verjetno izhodišče.

Pleteršnik izvaja besedo *duška*, ki jo poznata še Cigale in Janežič, iz nemškega *Düttchen*. To je komaj mogoče, ker je nemško *Deut*, *Düttchen* že od prvega izpričanega zapisa okoli leta 1597 *düttgen* pisano vedno z *ü*. Poreklo tega srednjeevropskega igralskega termina je poljsko *dudek* »smrdokavra, vodeb«. Poljaki so tako v dovtipu imenovali državne orla na novcu za tri groše v XVI. stoletju (tako Kluge DEW 150). Vendar je staročeško že prej izpričano *dudek* v pomenu »poljski novc« in še Čelakovsky rabi frazo *duťkový groš* (Machek, EŠČ 100). Besedo so po Evropi raznesli vojaki in zdi se, da je slovensko *duška* (*duška* je hiperkorekten zapis) izposojeno naravnost od severnih Slovanov.

Pleteršnik navaja z vprašanjem besedo *dólž* (f.), gen. *dolži* »sprednja dilica pri panju«, zapisano v Poljanski dolini. To je eden izmed najstarejših čebelarških strokovnih izrazov, ohranjenih še v sbh. *dužalica*, rus. *dolžeja*, polj. *dłuż*, *dłużec*, *dłużeń*, *dłużnia*, *dłużnica*, *dłużnik*, *wzdłuż*, češ. *dluž*, *dlužně*, *dlužěň*, *dlužec*, povsod v enakem pomenu »deska za pokrivanje panjev«. Izhajati je treba iz praslovanskega *дълъžь*, kar spravlja Machek (Listy filol. 51, 132 in EŠČ 89) v zvezo z irskim *dluigim* »sekam« in islandskim *telgia* »tešem, žagam«. Slovenski pomen priča še za staro tehniko gozdnega čebelarstva, ko so na drevesu, kjer je bila s čebelami naseljena votlina, izrezali dolgo, ozko odprtino, da je mogel čebelar do medu. Pri drugih Slovanih je naziv prenesen že na mlajšo tehniko pokrivanja od zgoraj.

F. B.

OB KONCU PETEGA LETNIKA se zahvaljujemo vsem šodelavcem in naročnikom in jih prosimo, naj nam čimprej sporočijo svoje predloge za prihodnji letnik.

PREDAVANJA V SLAVISTIČNEM DRUŠTVU

Dne 24. februarja je književnik *L. Mrzel* predaval o Srečku Kosovelu in Mladini (obj. v JiS, št. 7). Mrzelova izvajanja sta v diskusiji dopolnila D. Kermavner in A. Gspan z zanimivimi spomini na dogodke okoli Mladine in na življenjske usode nekaterih vidnejših ljudi Kosovelove generacije.

Dne 6. aprila je *dr. S. Subotin*, docent za poljsko književnost na beograjski slavistiki (in tajnik srbskega Slav. društva), imel predavanje z naslovom: Poljski zgodovinski roman v 19. stoletju. Opozoril je na izredno vidno mesto, ki ga ima zgodovinski roman v poljski književnosti sploh, nato se je pozorneje pomudil pri analizi te zvrsti v 19. stoletju. Iz množice del najrazličnejših avtorjev si je priza-deval izluščiti poglobitve razvojne tendence obravnavane zvrsti. Sledil je posebno tistim pojavom, ki so pomenili osvobajanje od Scottove tradicije ali tradicije avanturističnega tipa zgodovinskega romana in postopni razvoj v realistično smer. Ti premiki so se kazali v prizadevnejšem upoštevanju zgodovinskih dejstev, družbene in duhovne tipike časa, psihološke verjetnosti ter v aktualizaciji idejnih osnov historičnega romana. Predavatelj je imel za seboj naporno delo, saj je to področje celo v polonistiki malo obdelano. V diskusiji sta dr. Kreft in dr. Štampar opozorila na paralele in nekatere probleme ruskega in hrvatskega zgodovinskega romana.

Dne 20. aprila je *dr. N. Ivanišin*, docent za novejšo hrvatsko književnost na zadarski fakulteti, predaval o problemu: Protislovja hrvatske moderne. Prikazal je celo vrsto takih dejstev, ki kažejo, kako neenoten, mnogovrsten in notranje dinamičen je pojav hrvatske moderne, pa naj gre za časovno, geografsko, generacijsko, idejno ali stilno opredelitev. Opozoril je na zarodke nove smeri v obdobju realizma (Kranjčević, Đalski, Leskovar, Kozarac) in hkrati na tehtna realistična dela, ki so izšla ravno ob razcvetu moderne. Prikazal je veliko razprostrtost književnih in idejnih žarišč ter revij, kjer so delovali hrvatski pristaši nove smeri (Praga, Dunaj, Pariz, Zagreb, Beograd, Zadar, Sarajevo, Dubrovnik itd.). Opredeljevanje do moderne ni izhajalo iz generacijske pripadnosti. Idejne in stilne smeri so se pojavljale v velikem razponu, od dekadence do radikalnega družbenega aktivizma. Pravdo koncentracijo protislovij hrvatske moderne pa predstavlja osebnost in delo A. G. Matoša. Predavatelj je opozoril tudi na tesne stike med hrvatskimi in slovenskimi književniki obravnavanega obdobja. V diskusijo sta z nekaterimi dopolnili posegla dr. M. Boršnik in dr. E. Štampar.

Boris Paternu

Od 13. do 15. maja je imela v Ljubljani ciklus predavanj o najnovejših raziskavah srbohrvaškega jezika dr. Milka Ivić, izredni profesor za sodobni srbohrvaški jezik na Filozofski fakulteti v Novem Sadu.

V uvodnem predavanju z naslovom *Uporaba strukturalne metode pri morfološki analizi* je predavateljica na začetku poudarila najprej razmerja med predmetom in cilji raziskav 1. genetično-historičnega jezikoslovja in 2. strukturalne lingvistike ter med 1. strukturalno gramatiko nekega jezika in 2. med tradicionalno, klasično gramatiko nekega jezika. Osnovna razlika med obema znanstvenima metodama je v tem, da genetično-historična metoda z nesistemskim prikazovanjem spreminjanja posameznih pojavov v času ne more hkrati osvetliti *funkcioniranja* celotnega jezikovnega sistema nekega jezika v časovnem prerezu. Klasična gramatika pa se od nove gramatike razlikuje po tem, da so splošno jezikovna merila vsiljena iz latinščine, medtem ko daje nova gramatika natančen opis nekega jezikovnega sistema na osnovi gradiva tega jezika (n. pr. srbohrvaščine). Ugotovitve take raziskave so v vsakem primeru tudi prispevek splošni jezikovni teoriji, ki so ji za osnovo opisi vseh jezikov kakor tudi razvojni pojavi, kar je v nasprotju s klasično gramatiko, za katero je bila merilo latinščina. Morebitna prednost nove metode je v tem, da si izbira za predmet v prvi vrsti vedno določeni jezik in da sklepa na osnovi gradiva iz tega jezika: le tako je mogoče z lastnim gradivom in brez predsodkov, ustvarjenih na osnovi nekega drugega jezika, pojasniti nekatere pojave, ki so ostali nekoč brez pojasnila. — V uvodu je prof. Ivićeva še posebej naglasila komunikativno vrednost jezikovnega sistema in s tem globok sociološki pomen tega pojava. Poudarila pa je tudi globoko aktualnost sodobnih jezikoslovnih raziskavanj, ki so našla sedaj prvič v zgodovini znanosti tudi materialno kontrolo v strojnem prevodu. Iz kabinetne znanosti postaja jezikoslovje živa in aktualna veda, seveda pa je treba temu primerno tudi sprejeti druge metode raziskav.

Predavateljica je v sinhroničnem opisu jezikovnega sistema sprejela za teoretično izhodišče današnjih raziskav *mrežo odnosov* med posameznimi jezikovnimi pojavi. Osnovni odnos, ki tvori to mrežo je *opozicija* (n. pr. vokal : konzontan; singular : plural; prezent : perfekt). Zelo važna in pri nas navadno površno odrinjena teoretična postavka je preplet *ravnin* v slehernem jezikovnem sistemu. Med najvažnejše ravnine spadata gramatična (= morfološko-sintaktična) ravnina in semantična ravnina, ki se med seboj dopolnjujeta in obojestransko vplivata na izraz.

Na zaključku predavanja je predavateljica omenila osnovne najmanjše izrazne enote, ki funkcionirajo na posameznih ravninah kot nosilci jezikovne zgradbe (fonemi — morfemi — sintaksemi). Razlika med fonemi ter morfemi in sintaksemi je v tem, da fonemi kot najmanjše distinktivne enote v jeziku niso nosilci pomena, medtem ko so morfemi in sintaksemi vedno vezani s pomenom.

Drugo predavanje, *Inventar morfoloških sredstev v slovanskih jezikih*, je obsegalo poleg osnovnih morfemov (končnic) še vrsto tako imenovanih pomožnih morfoloških sredstev, kakor supletivizem (čovek : ljudi), prozodična sredstva morfonematične alternacije, zlasti pa je važna uvedba pojmov *vezani skloni* (= skloni, ki se ne morejo uporabljati brez pomožnega morfema — predloga) in *blokirani skloni* (= skloni, ki zahtevajo še podrobno določilo samostalnika in ta ne more stati sam: prim. ak. temporis: *godinu dana*; sam akuzativ brez določila *dana* bi ničesar ne pomenil).

V tretjem predavanju na SAZU, *Strukturalna analiza sistema sklonov*, je predavateljica obširneje pokazala, kako se z analizo gradiva posameznih jezikov spreminja in naglo napreduje sodobna jezikovna znanost.

Breda Pogorelec

POROČILO O SEJI SLAVISTIČNEGA DRUŠTVA

Ker je odbor SD na seji dne 20. IV. 1960 sklepal o važnih organizacijskih vprašanjih, je nujno, da je o tem obveščena širša javnost. Podrobno so bili s sklepi seje in z delom odbora sploh seznanjeni delegati slavistične konference, ki je bila 4. maja 1960. Sklicana je bila z namenom, da se terensko delo med slavisti požiivi.

Anketa SD je po številnih diskusijah dobila dokončno obliko in tudi denarno podporo IS. Namen ankete je, da pokaže strokovno in materialno stanje slavista v šolski praksi, in to zlasti na terenu. Ob rezultatih ankete bo SD lahko v različnih primerih posegalo v lokalne razmere in varovalo svoje člane.

Verjetno bo vse slaviste razveselila novica, da se v skladu z novimi učnimi načrti pripravljajo tudi novi učbeniki. Do junija letos bosta izšli dve čitanki za višje razrede srednjih šol. Prva bo obsegala literarnoumetniške tekste do moderne, druga po moderni. Nadalje je pri Kondorju sklenjen dogovor za sistematičnejše publikacije. Kondor bo nudil srednji šoli tekste od Brižinskih spomenikov dalje; prioriteto bodo imeli teksti in izbori iz 19. stoletja. Poskrbljeno bo tudi za izbore iz svetovne literature. MZ pripravlja dve berili — izbor iz svetovne lirike in epike. Seveda bo izdelan načrt predložen v pretres strokovnjakom, pedagogom iz prakse.

IZ praktičnih in finančnih razlogov je odbor SD na predlog predsednika sklenil, da skliče občni zbor SD ob jesenskem zborovanju slavistov, ki bo predvidoma od 1. do 7. oktobra v Ankaranu. Odbor SZDL je o letošnjem šestdnevnem zborovanju obveščen in se strinja s tem, da se taka zborovanja strokovno-informativnega značaja organizirajo vsako leto. Zborovanje slavistov bo brez dvoma povečalo tudi število članstva SD, ki se že dalje časa drži konstantnega števila 300.

Za jesensko zborovanje pripravljajo program literarnozgodovinska, lingvistična in pedagoška sekcija SD.

Ker so zveze SD s članstvom na terenu precej otežkočene, je odbor sklenil, da bi se vsaj v večjih centrih kot Maribor, Celje, Trbovlje, Kranj, Novo mesto, Koper, Gorica itd., osnovale podružnice SD. Iniciativni odbori posameznih podružnic bi bili v stalni zvezi z odborom SD. O tem je sklepala slavistična konferenca 4. maja, na občnem zboru pa bo treba vprašanje podružnic pravno rešiti.

Ker JiS prinaša poročila o predavanjih SD, samo drobno pripombo. Vabila (tiskana) s svobodnim izborom so bila razposlana vsem slovenskim vidnim kulturnim delavcem — ozvali so se samo Ludvik Mrzel in gostje in sosednjih republik. Razne pripombe o nezaupnici slovenskim predavateljem so netočne in torej neupravičene.

Martina Orožen